DOAÇÃO DE
Orígenes Lessa
À
Em 26/7/83
***
BIBLIOTECA MUNICIPAL "ORIGENES LESSA"

M. TULLI CICERONIS

ORATIONES

PRO P. SULLA,
PRO A. LICINIO ARCHIA POËTA,
PRO L. FLACCO.

RECOGNOVIT

C. F. W. MÜLLER.

BIBLIOTECA MUNICIPAL
"ORIGENES LESSA"
Tombo N.º 35.209
MUSEU LITERÁRIO

LIPSIAE
IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.
MDCCCLXXXVII.

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI

M. TULLI CICERONIS
PRO P. SULLA ORATIO
AD IUDICES.

ARGUMENTUM.

P. Cornelius Sulla, qui dictatore L. Cornelio Sulla, propinquo suo, rem familiarem admodum auxerat, qua de re v. Cic. de off. II 8. 29, anno u. c. 688 una cum P. Autronio Paeto consul erat designatus. Sed cum a L. Torquato filio consules designati ambo accusati et condemnati essent, in eorum loco L. Torquatus pater et L. Cotta anno 689 consules facti sunt. Eo tempore P. Sulla et P. Autronius cum L. Catilina eiusque sociis conspirasse dicebantur, ut interfectis Kalendis Ianuariis L. Torquato et L. Cotta consulibus rerum potirentur sibique ipsi consulerent; vide Cass. Dion. XXXVI 44, Livi epit. 101, Sueton. Caes. 9 cl. hac ipsa oratione 24. 67 sq. Etiam postea, cum P. Sulla Neapolim se recepisset, tamen et Romae saepe visus esse et coniurationem Catilinae anno 691 factam haud obscure adiuvisse dicebatur (v. Sall. Catil. 17, Flor. IV 1). Quam ob rem, cum L. Catilina cum maxima parte suorum pugna cecidisset, ceteri autem coniurati dissipati essent, idem L. Torquatus filius, qui P. Sullam iam antea de ambitu condemnaverat, accusavit etiam de vi lege Plautia D. Iunio Silano L. Murena consulibus anno 692 (v. schol. Bob. ad hanc ipsam orationem cap. 33 p. 368. 32 Bait. cl. Pseudosallustio in Cicer. 2). Defenderunt P. Sullam Q. Hortensius et M. Cicero, quorum Hortensius ea crimina refellenda susceperat, quibus dicebatur P. Sulla in prima, quae dicitur, coniuratione Catilinae a. 689 facta socius fuisse, hic crimina, quae de altera coniuratione Catilinae facta erant P. Sullae, defendere debebat. In eo igitur potissimum M. Cicero in ea, quae infra legitur, oratione operam suam posuit. P. autem Sullam constat a iudicibus absolutum esse.

1 1 Maxime vellem, iudices, ut P. Sulla et antea dignitatis suae splendorem optinere et post calamitatem acceptam modestiae fructum aliquem percipere potuisset; sed quoniam ita tulit casus infestus, ut et amplissimo honore cum communi ambitionis invidia, tum singulari Autroni odio everteretur et in his pristinae fortunae reliquiis miseris et adflictis tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset, quamquam ex huius incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris malis facile patior oblatum mihi tempus esse, in quo boni viri lenitatem meam misericordiamque notam quondam omnibus, nunc quasi intermissam agnoscerent, inprobi ac perditi cives redomiti atque victi praecipitante re publica vehementem me fuisse atque fortem, conser-
2 vata mitem ac misericordem faterentur. Et, quoniam L. Torquatus, meus familiaris ac necessarius, iudices, existimavit, si nostram in accusatione sua necessitudinem familiaritatemque violasset, aliquid se de auctoritate meae defensionis posse detrahere, cum huius periculi propulsatione coniungam defensionem officii mei. Quo quidem genere orationis non uterer, iudices, hoc tempore, si mea solum interesset; multis enim locis et data mihi facultas est et saepe dabitur de mea laude dicendi; sed, ut ille vidit, quantum de mea auctoritate deripuisset, tantum se de huius praesidiis deminuturum, sic hoc ego sentio, si mei facti rationem vobis constantiamque huius officii ac defensionis probaro, causam quoque me P. Sullae probaturum.

3 Ac primum abs te illud, L. Torquate, quaero, cur me a ceteris clarissimis viris ac principibus civitatis in hoc officio atque in defensionis iure secernas. Quid enim est, quam ob rem abs te Q. Hortensi factum, clarissimi viri atque ornatissimi, non reprehendatur, reprehendatur meum? Nam, si est initum a P. Sulla consilium inflammandae huius urbis, extinguendi imperii, delendae civitatis, mihine maiorem hae res

dolorem quam Q. Hortensio, mihi maius odium adferre debent, meum denique gravius esse iudicium, qui adiuvandus in his causis, qui oppugnandus, qui defendendus, qui deserendus esse videatur? 'Ita', inquit; 'tu enim investigasti, tu patefecisti coniurationem.' Quod cum 2 4 dicit, non attendit eum, qui patefecerit, hoc curasse, ut id omnes viderent, quod antea fuisset occultum. Quare ista coniuratio, si patefacta per me est, tam patet Hortensio quam mihi. Quem cum videas hoc honore, auctoritate, virtute, consilio praeditum non dubitasse, quin innocentiam P. Sullae defenderet, quaero, cur, qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit; quaero illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem de his existimes summis viris et clarissimis civibus, quorum studio et dignitate celebrari hoc iudicium, ornari causam, defendi huius innocentiam vides. Non enim una ratio est defensionis ea, quae posita est in oratione; omnes, qui adsunt, qui laborant, qui salvum volunt, pro sua parte atque auctoritate defendunt. An vero, in quibus subselliis haec ornamenta 5 ac lumina rei publicae viderem, in his me apparere nollem, cum ego illum in locum atque in hanc excelsissimam sedem dignitatis atque honoris multis meis ac magnis laboribus et periculis ascendissem? Atque ut intellegas, Torquate, quem accuses, si te forte id offendit, quod ego, qui in hoc genere quaestionis defenderim neminem, non desim P. Sullae, recordare de ceteris, quos adesse huic vides; intelleges et de hoc et de aliis iudicium meum et horum par atque unum fuisse. Quis nostrum adfuit Varguntei? 6 Nemo, ne hic quidem Q. Hortensius, praesertim qui illum solus antea de ambitu defendisset. Non enim iam se ullo officio cum illo coniunctum arbitrabatur, cum ille tanto scelere commisso omnium officiorum societatem diremisset. Quis nostrum Serv. Sullam, quis Publium, quis M. Laecam, quis *C.* Cornelium

defendendum putavit, quis iis horum adfuit? Nemo. Quid ita? Quia in ceteris causis etiam nocentes viri boni, si necessarii sunt, deserendos esse non putant; in hoc crimine non solum levitatis est culpa, verum etiam quaedam contagio sceleris, si defendas eum, quem obstrictum esse patriae parricidio suspicere. 7 Quid? Autronio nonne sodales, non collegae sui, non veteres amici, quorum ille copia quondam abundarat, non hi omnes, qui sunt in re publica principes, defuerunt? Immo etiam testimonio plerique laeserunt. Statuerant tantum illud esse maleficium, quod non modo non occultari per se, sed etiam aperiri illu- 3 strarique deberet. Quam ob rem quid est, quod mirere, si cum isdem me in hac causa vides adesse, cum quibus in ceteris intellegis afuisse? Nisi vero me unum vis ferum praeter ceteros, me asperum, me inhumanum existimari, me singulari inmanitate et crude- 8 litate praeditum. Hanc mihi tu si propter meas res gestas imponis in omni vita mea, Torquate, personam, vehementer erras. Me natura misericordem, patria severum, crudelem nec patria nec natura esse voluit; denique istam ipsam personam vehementem et acrem, quam mihi tum tempus et res publica inposuit, iam voluntas et natura ipsa detraxit. Illa enim ad breve tempus severitatem postulavit, haec in omni vita 9 misericordiam lenitatemque desiderat. Quare nihil est, quod ex tanto comitatu virorum amplissimorum me unum abstrahas; simplex officium atque una bonorum est omnium causa. Nihil erit, quod admirere posthac, si in ea parte, in qua hos animum adverteris, me videbis. Nulla est enim in re publica mea causa propria; tempus agendi fuit mihi magis proprium quam ceteris, doloris vero et timoris et periculi fuit illa causa communis; neque enim ego tunc princeps ad salutem esse potuissem, si esse alii comites noluissent. Quare necesse est, quod mihi consuli praecipuum fuit praeter alios, id iam privato cum ceteris esse

commune. Neque ego hoc partiendae invidiae, sed communicandae laudis causa loquor; oneris mei partem nemini impertio, gloriae bonis omnibus. 'In Autronium testimonium dixisti', inquit; 'Sullam defendis.' Hoc totum eius modi est, iudices, ut, si ego sum inconstans ac levis, nec testimonio fidem tribui convenerit nec defensioni auctoritatem; sin est in me ratio rei publicae, religio privati officii, studium retinendae voluntatis bonorum, nihil minus accusator debet dicere quam a me defendi Sullam, testimonio laesum esse Autronium. Videor enim iam non solum studium ad defendendas causas, verum etiam opinionis aliquid et auctoritatis adferre; qua ego et moderate utar, iudices, et omnino non uterer, si ille me non coëgisset. 10

Duae coniurationes abs te, Torquate, constituuntur, una, quae Lepido et Volcatio consulibus patre tuo consule designato facta esse dicitur, altera, quae me consule; harum in utraque Sullam dicis fuisse. Patris tui, fortissimi viri atque optimi consulis, scis me consiliis non interfuisse; scis me, cum mihi summus tecum usus esset, tamen illorum expertem temporum et sermonum fuisse, credo, quod nondum penitus in re publica versabar, quod nondum ad propositum mihi finem honoris perveneram, quod me ambitio et forensis labor ab omni illa cogitatione abstrahebat. Quis ergo interesset vestris consiliis? Omnes hi, quos vides huic adesse, et in primis Q. Hortensius; qui cum propter honorem ac dignitatem atque animum eximium in rem publicam, tum propter summam familiaritatem summumque amorem in patrem tuum cum communibus, tum praecipuis patris tui periculis commovebatur. Ergo istius coniurationis crimen defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps et consilii vestri fuit et timoris; cuius in hoc crimine propulsando cum esset copiosissima atque ornatissima oratio, tamen non minus inerat auctoritatis in ea quam facultatis Illius igitur coniurationis, 4 11 12

quae facta contra vos, delata ad vos, a vobis prolata esse dicitur, ego testis esse non potui; non modo animo nihil comperi, sed vix ad aures meas istius
13 suspicionis fama pervenit. Qui vobis in consilio fuerunt, qui vobiscum illa cognorunt, quibus ipsis periculum tum conflari putabatur, qui Autronio non adfuerunt, qui in illum testimonia gravia dixerunt, hunc defendunt, huic adsunt, in huius periculo declarant se non crimine coniurationis, ne adessent ceteris, sed hominum maleficio deterritos esse. Mei consulatus autem tempus et crimen maximae coniurationis a me defendetur. Atque haec inter nos partitio [defensionis] non est fortuito, iudices, nec temere facta; sed, cum videremus eorum criminum nos patronos adhiberi, quorum testes esse possemus, uterque nostrum id sibi suscipiendum putavit, de quo aliquid
5 scire ipse atque existimare potuisset. Et quoniam
14 de criminibus superioris coniurationis Hortensium diligenter audistis, de hac coniuratione, quae me consule facta est, hoc primum attendite.

Multa, cum essem consul, de summis rei publicae periculis audivi, multa quaesivi, multa cognovi; nullus umquam de Sulla nuntius ad me, nullum indicium, nullae litterae pervenerunt, nulla suspicio. Multum haec vox fortasse valere deberet eius hominis, qui consul insidias rei publicae consilio investigasset, veritate aperuisset, magnitudine animi vindicasset, cum is se nihil audisse de P. Sulla, nihil suspicatum esse diceret. Sed ego nondum utor hac voce ad hunc defendendum; ad purgandum me potius utar, ut mirari Torquatus desinat me, qui Autronio non adfuerim,
15 Sullam defendere. Quae enim Autroni fuit causa, quae Sullae est? Ille ambitus iudicium tollere ac disturbare primum conflato voluit gladiatorum ac fugitivorum tumultu, deinde, id quod vidimus omnes, lapidatione atque concursu; Sulla, si sibi suus pudor ac dignitas non prodesset, nullum auxilium requisivit.

Ille damnatus ita se gerebat non solum consiliis et sermonibus, verum etiam aspectu atque vultu, ut inimicus esse amplissimis ordinibus, infestus bonis omnibus, hostis patriae videretur; hic se ita fractum illa calamitate atque adflictum putavit, ut nihil sibi ex pristina dignitate superesse arbitraretur, nisi quod modestia retinuisset. Hac vero in coniuratione quid 16
tam coniunctum quam ille cum Catilina, cum Lentulo? quae tanta societas ullis inter se rerum optimarum, quanta ei cum illis sceleris, libidinis, audaciae? quod flagitium Lentulus non cum Autronio concepit? quod sine eodem illo Catilina facinus admisit? cum interim Sulla cum eisdem illis non modo noctem solitudinemque non quaereret, sed ne mediocri quidem sermone et congressu coniungeretur. Illum Allobroges, maxi- 17
marum rerum verissimi indices, illum multorum litterae ac nuntii coarguerunt; Sullam interea nemo insimulavit, nemo nominavit. Postremo eiecto sive emisso iam ex urbe Catilina ille arma misit, cornua, tubas, fasces, signa [, legiones], ille relictus intus, expectatus foris, Lentuli poena compressus convertit se aliquando ad timorem, numquam ad sanitatem; hic contra ita quievit, ut eo tempore omni Neapoli fuerit, ubi neque homines fuisse putantur huius adfines suspicionis et locus est ipse non tam ad inflammandos calamitosorum animos quam ad consolandos accommodatus.

Propter hanc igitur tantam dissimilitudinem ho- 6
minum atque causarum dissimilem me in utroque (18)
praebui. Veniebat enim ad me, et saepe veniebat 18
Autronius multis cum lacrimis supplex, ut se defenderem, et se meum condiscipulum in pueritia, familiarem in adulescentia, collegam in quaestura commemorabat fuisse; multa mea in se, non nulla etiam sua in me proferebat officia. Quibus ego rebus, iudices, ita flectebar animo atque frangebar, ut iam ex memoria, quas mihi ipse fecerat insidias, deponerem, ut iam inmissum esse ab eo C. Cornelium, qui me in

meis sedibus, in conspectu uxoris ac liberorum meo-
(19) rum trucidaret, obliviscerer. Quae si de uno me
cogitasset, qua mollitia sum animi ac lenitate, num-
quam mehercule illius lacrimis ac precibus restitissem;
19 sed cum mihi patriae, cum vestrorum periculorum,
cum huius urbis, cum illorum delubrorum atque tem-
plorum, cum puerorum infantium, cum matronarum
ac virginum veniebat in mentem, et cum illae infestae
ac funestae faces universumque totius urbis incendium,
cum tela, cum caedes, cum civium cruor, cum cinis patriae
versari ante oculos atque animum memoria refricare
coeperat, tum denique ei resistebam, neque solum illi
hosti ac parricidae, sed his etiam propinquis illius,
Marcellis, patri et filio, quorum alter apud me parentis
gravitatem, alter filii suavitatem optinebat; neque me
arbitrabar sine summo scelere posse, quod maleficium
in aliis vindicassem, idem in illorum socio, cum scirem,
20 defendere. Atque idem ego neque P. Sullam sup-
plicem ferre neque eosdem Marcellos pro huius peri-
culis lacrimantes aspicere neque huius M. Messallae,
hominis necessarii, preces sustinere potui; neque enim
est causa adversata naturae, nec homo nec res miseri-
cordiae meae repugnavit. Nusquam nomen, nusquam
vestigium fuerat, nullum crimen, nullum indicium,
nulla suspicio. Suscepi causam, Torquate, suscepi, et
feci libenter, ut me, quem boni constantem, ut spero,
semper existimassent, eundem ne improbi quidem cru-
delem dicerent.

7
21 Hic ait se ille, iudices, regnum meum ferre non
posse. Quod tandem, Torquate, regnum? Consulatus,
credo, mei; in quo ego imperavi nihil et contra patri-
bus conscriptis et bonis omnibus parui; quo in magi-
stratu non institutum est videlicet a me regnum, sed
repressum. An tum in tanto imperio tantaque potestate
non dicis me fuisse regem, nunc privatum regnare
dicis? quo tandem nomine? 'Quod, in quos testi-
monia dixisti', inquit, 'damnati sunt; quem defendis,

sperat se absolutum iri.' Hic tibi ego de testimoniis meis hoc respondeo, si falsum dixerim, te in eosdem dixisse; sin verum, non esse hoc regnare, cum verum iuratus dicas, probare. De huius spe tantum dico,(22) nullas a me opes P. Sullam, nullam potentiam, nihil denique praeter fidem defensionis expectare. 'Nisi 22 tu', inquit, 'causam recepisses, numquam mihi restitisset, sed indicta causa profugisset.' Si iam tibi hoc concedam, Q. Hortensium, tanta gravitate hominem, si, hos tales viros non suo stare iudicio, sed meo; si hoc tibi dem, quod credi non potest, nisi ego huic adessem, hos adfuturos non fuisse, uter tandem rex est, isne, cui innocentes homines non resistunt, an is, qui calamitosos non deserit? At hic etiam, id quod tibi necesse minime fuit, facetus esse voluisti, cum Tarquinium et Numam et me tertium peregrinum regem esse dixisti. Mitto iam de rege quaerere; illud quaero, peregrinum cur me esse dixeris. Nam si ita sum, non tam est admirandum regem me esse, quoniam, ut tu ais, etiam peregrini reges Romae fuerunt, quam consulem Romae fuisse peregrinum. 'Hoc dico', inquit, 'te esse ex municipio.' Fateor, et 23 addo etiam: ex eo municipio, unde iterum iam salus huic urbi imperioque missa est. Sed scire ex te pervelim, quam ob rem, qui ex municipiis veniant, peregrini tibi esse videantur. Nemo istuc M. illi Catoni seni, cum plurimos haberet inimicos, nemo Ti. Coruncanio, nemo M'. Curio, nemo huic ipsi nostro C. Mario, cum ei multi inviderent, obiecit umquam. Equidem vehementer laetor eum esse me, in quem tu, cum cuperes, nullam contumeliam iacere potueris, quae non ad maximam partem civium conveniret. Sed tamen 8 te a me pro magnis causis nostrae necessitudinis monendum esse etiam atque etiam puto. Non possunt omnes esse patricii; si verum quaeris, ne curant quidem; nec se aequales tui propter istam causam abs te anteiri putant. Ac si tibi nos peregrini videmur, 24

quorum iam [et] nomen et honos inveteravit et urbi huic et hominum famae ac sermonibus, quam tibi illos competitores tuos peregrinos videri necesse erit, qui iam ex tota Italia delecti tecum de honore ac de omni dignitate contendent! Quorum tu cave quemquam peregrinum appelles, ne peregrinorum suffragiis obruare. Qui si attulerint nervos et industriam, mihi crede, excutient tibi istam verborum iactationem et te ex somno saepe excitabunt nec patientur se abs te, nisi virtute vincentur, honore superari. Ac si, iudices, ceteris patriciis me et vos peregrinos videri oporteret, a Torquato tamen hoc vitium sileretur; est enim ipse a materno genere municipalis, honestissimi ac nobilissimi generis, sed tamen Asculani. Aut igitur doceat Picentis solos non esse peregrinos aut gaudeat suo generi me meum non anteponere. Quare neque tu me peregrinum posthac dixeris, ne gravius refutere, neque regem, ne derideare. Nisi forte regium tibi videtur ita vivere, ut non modo homini nemini, sed ne cupiditati quidem ulli servias, contemnere omnes libidines, non auri, non argenti, non ceterarum rerum indigere, in senatu sentire libere, populi magis utilitati consulere quam voluntati, nemini cedere, multis obsistere. Si hoc putas esse regium, me regem esse confiteor; sin te potentia mea, si dominatio, si denique aliquod dictum arrogans aut superbum movet, quin tu id potius profers quam verbi invidiam contumeliamque maledicti?

9 26 Ego tantis a me beneficiis in re publica positis si nullum aliud mihi praemium ab senatu populoque Romano nisi honestum otium postularem, quis non concederet? Sibi haberent honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos, sibi alia praeclarae laudis insignia; mihi liceret eius urbis, quam conservassem, conspectu tranquillo animo et quieto frui. Quid, si hoc non postulo? si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si operae, si vigiliae deserviunt

amicis, praesto sunt omnibus; si neque amici in foro requirunt studium meum neque res publica in curia; si me non modo non rerum gestarum vacatio, sed neque honoris neque aetatis excusatio vindicat a labore; si voluntas mea, si industria, si domus, si animus, si aures patent omnibus; si mihi ne ad ea quidem, quae pro salute omnium gessi, recordanda et cogitanda quicquam relinquitur temporis: tamen hoc regnum appellabitur, cuius vicarius qui velit esse, inveniri nemo potest? Longe abest a me regni suspicio; sin 27
quaeris, qui sint Romae regnum occupare conati, ut ne replices annalium memoriam, ex domesticis imaginibus invenies. Res enim gestae, credo, meae me nimis extulerunt ac mihi nescio quos spiritus attulerunt. Quibus de rebus tam claris, tam inmortalibus, iudices, hoc possum dicere, me, qui ex summis periculis eripuerim urbem hanc et vitam omnium civium, satis adeptum fore, si ex hoc tanto in omnis mortalis beneficio nullum in me ipsum periculum redundarit. Etenim, in qua civitate res tantas gesserim, memini, 28
in qua urbe verser, intellego. Plenum forum est eorum hominum, quos ego a vestris cervicibus depuli, iudices, a meis non removi. Nisi vero paucos fuisse arbitramini, qui conari aut sperare possent se tantum imperium posse delere. Horum ego faces eripere de manibus et gladios extorquere potui, sicuti feci, voluntates vero conscéleratas ac nefarias nec sanare potui nec tollere. Quare non sum nescius, quanto periculo vivam in tanta multitudine improborum, cum mihi uni cum omnibus improbis aeternum videam bellum susceptum esse. Quodsi illis meis praesidiis 10 29
forte invides, et si ea tibi regia videntur, quod omnes boni omnium generum atque ordinum suam salutem cum mea coniungunt, consolare te, quod omnium mentes improborum mihi uni maxime sunt infensae et adversae; qui me non [modo] solum idcirco oderunt, quod eorum conatus impios et furorem con-

sceleratum repressi, sed eo etiam magis, quod nihil
30 iam se simile me vivo conari posse arbitrantur. At
vero quid ego mirer, si quid ab improbis de me im-
probe dicitur, cum L. Torquatus primum his funda-
mentis ipse adulescentiae iactis, ea spe proposita am-
plissimae dignitatis, deinde L. Torquati, fortissimi
consulis, constantissimi senatoris, semper optimi civis,
filius, interdum efferatur inmoderatione verborum?
Qui cum suppressa voce de scelere P. Lentuli, de
audacia coniuratorum omnium dixisset, tantum modo
ut vos, qui ea probatis, exaudire possetis, de supplicio
[,de Lentulo], de carcere magna et queribunda voce
31 dicebat. In quo primum illud erat absurdum, quod,
cum ea, quae leviter dixerat, vobis probare volebat,
eos autem, qui circum iudicium stabant, audire nole-
bat, non intellegebat ea, quae clare diceret, ita illos
audituros, quibus se venditabat, ut vos quoque audi-
retis, qui id non probabatis. Deinde alterum iam
oratoris vitium non videre, quid quaeque causa postulet.
Nihil est enim tam alienum ab eo, qui alterum con-
iurationis accuset, quam videri coniuratorum poenam
mortemque lugere. Quod cum is tribunus pl. facit,
qui unus videtur ex illis ad lugendos coniuratos
relictus, nemini mirum est; difficile est enim tacere,
cum doleas; te, si quid eius modi facis, non modo
talem adulescentem, sed in ea causa, in qua te vin-
dicem coniurationis velis esse, vehementer admiror.
32 Sed reprehendo tamen illud maxime, quod isto ingenio
et prudentia praeditus causam rei publicae non tenes,
qui arbitrere plebi Romanae res eas non probari, quas
me consule omnes boni pro salute communi gesserunt.
11 Ecquem tu horum, qui adsunt, quibus te contra ipso-
rum voluntatem venditabas, aut tam sceleratum sta-
tuis fuisse, ut haec omnia perire voluerit, aut tam
miserum, ut et se perire cuperet et nihil haberet,
quod salvum esse vellet? An vero clarissimum virum
generis vestri ac nominis nemo reprehendit, qui filium

suum vita privavit, ut in ceteros firmaret imperium; tu rem publicam reprehendis, quae domesticos hostis, ne ab iis ipsa necaretur, necavit? Itaque attende, 33 Torquate, quam ego defugiam auctoritatem consulatus mei! Maxima voce, ut omnes exaudire possint, dico semperque dicam. Adeste omnes animis, qui adestis, quorum ego frequentia magnopere laetor; erigite mentes auresque vestras et me de invidiosis rebus, ut ille putat, dicentem attendite! Ego consul, cum exercitus perditorum civium clandestino scelere conflatus crudelissimum et luctuosissimum exitium patriae comparasset, cum ad occasum interitumque rei publicae Catilina in castris, in his autem templis atque tectis dux Lentulus esset constitutus, meis consiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, sine tumultu, sine dilectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis atque confessis incensione urbem, internicione cives, vastitate Italiam, interitu rem publicam liberavi; ego vitam omnium civium, statum orbis terrae, urbem hanc denique, sedem omnium nostrum, arcem regum ac nationum exterarum, lumen gentium, domicilium imperii, quinque hominum amentium ac perditorum poena redemi. An me existimasti haec iniuratum 34 in iudicio non esse dicturum, quae iuratus in maxima contione dixissem? Atque etiam illud addam, ne qui 12 forte incipiat inprobus subito te amare, Torquate, et aliquid sperare de te, atque, ut idem omnes exaudiant, clarissima voce dicam: Harum omnium rerum, quas ego in consulatu pro salute rei publicae suscepi atque gessi, L. ille Torquatus, cum esset meus contubernalis in consulatu atque etiam in praetura fuisset, auctor, adiutor, particeps extitit, cum princeps, cum auctor, cum signifer esset iuventutis; parens eius, homo amantissimus patriae, maximi animi, summi consilii, singularis constantiae, cum esset aeger, tamen omnibus rebus illis interfuit, nusquam est a me digressus, studio, consilio, auctoritate unus adiuvit plurimum,

cum infirmitatem corporis virtute animi superaret. Videsne, ut eripiam te ex improborum subita gratia et reconciliem bonis omnibus? qui te et diligunt et retinent retinebuntque semper nec, si forte a me desciveris, idcirco te a se et a re publica et a tua dignitate deficere patientur. Sed iam redeo ad causam atque hoc vos, iudices, testor: Mihi de memet ipso tam multa dicendi necessitas quaedam imposita est ab illo. Nam, si Torquatus Sullam solum accusasset, ego quoque hoc tempore nihil aliud agerem nisi eum, qui accusatus esset, defenderem; sed cum ille tota illa oratione in me esset invectus et cum, ut initio dixi, defensionem meam spoliare auctoritate voluisset, etiamsi meus *me* dolor respondere non cogeret, tamen ipsa causa hanc a me orationem flagitavisset.

13 36 Ab Allobrogibus nominatum Sullam esse dicis. Quis negat? Sed lege indicium et vide, quem ad modum nominatus sit. L. Cassium dixerunt commemorasse cum ceteris Autronium secum facere. Quaero, num Sullam dixerit Cassius. Nusquam. Sese aiunt quaesisse de Cassio, quid Sulla sentiret. Videte diligentiam Gallorum; qui vitam hominum naturamque non nossent ac tantum audivissent eos pari calamitate esse, quaesiverunt, essentne eadem voluntate. Quid tum Cassius? Si respondisset idem sentire et secum facere Sullam, tamen mihi non videretur in hunc id criminosum esse debere. Quid ita? Quia, qui barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat minuere illorum suspicionem et purgare eos, de quibus illi aliquid suspicari viderentur. 37 Non respondit tamen una facere Sullam. Etenim esset absurdum, cum ceteros sua sponte nominasset, mentionem facere Sullae nullam nisi admonitum et interrogatum; nisi forte veri simile est P. Sullae nomen in memoria Cassio non fuisse. Si nobilitas hominis, si adflicta fortuna, si reliquiae pristinae dignitatis non tam illustres fuissent, tamen Autroni commemoratio memoriam

Sullae rettulisset; etiam, ut arbitror, cum auctoritates principum coniurationis ad incitandos animos Allobrogum colligeret Cassius, et cum sciret exteras nationes maxime nobilitate moveri, non prius Autronium quam Sullam nominavisset. Iam vero illud probari 38
minime potest, Gallos Autronio nominato putasse propter calamitatis similitudinem sibi aliquid de Sulla esse quaerendum, Cassio, si hic esset in eodem scelere, ne cum appellasset quidem Autronium, huius in mentem venire potuisse. Sed tamen quid respondit de Sulla Cassius? Se nescire certum. 'Non purgat', inquit. Dixi antea: Ne si argueret quidem tum denique, cum esset interrogatus, id mihi criminosum videretur. Sed ego in indiciis et in quaestionibus non 39
hoc quaerendum arbitror, num purgetur aliqui, sed num arguatur. Etenim cum se negat scire Cassius, utrum sublevat Sullam an satis probat se nescire? 'Sublevat apud Gallos.' Quid ita? 'Ne indicent.' Quid? si periculum esse putasset, ne illi umquam indicarent, de se ipse confessus esset? 'Nesciit videlicet.' Credo celatum esse Cassium de Sulla uno; nam de ceteris certe sciebat; etenim domi eius pleraque conflata esse constabat. Qui negare noluit esse in eo numero Sullam, quo plus spei Gallis daret, dicere autem falsum non ausus est, nescire dixit. Atqui hoc perspicuum est, cum is, qui de omnibus scierit, de Sulla se scire negarit, eandem esse vim negationis huius, quam si extra coniurationem hunc esse se scire dixisset. Nam cuius scientiam de omnibus constat fuisse, eius ignoratio de aliquo purgatio debet videri. Sed iam non quaero, purgetne Cassius Sullam; illud mihi tantum satis est, contra Sullam nihil esse in indicio.

Exclusus hac criminatione Torquatus rursus in 14
me irruit, me accusat; ait me aliter, ac dictum sit, 40
in tabulas publicas rettulisse. O di inmortales! (vobis enim tribuo, quae vestra sunt, nec vero possum tantum

meo ingenio dare, ut tot res tantas, tam varias, tam repentinas in illa turbulentissima tempestate rei publicae mea sponte dispexerim) vos profecto animum meum tum conservandae patriae cupiditate incendistis, vos me ab omnibus ceteris cogitationibus ad unam salutem rei publicae convertistis, vos denique in tantis tenebris erroris et inscientiae clarissimum lumen
41 menti meae praetulistis. Vidi ego hoc, iudices, nisi recenti memoria senatus auctoritatem huius indicii monumentis publicis testatus essem, fore ut aliquando non Torquatus neque Torquati quispiam similis (nam id me multum fefellit), sed ut aliquis patrimonii naufragus, inimicus otii, bonorum hostis aliter indicata haec esse diceret, quo facilius vento aliquo in optimum quemque excitato posset in malis rei publicae portum aliquem suorum malorum invenire. Itaque introductis in senatum indicibus constitui senatores, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa per-
42 scriberent. At quos viros! non solum summa virtute et fide, cuius generis erat in senatu facultas maxima, sed etiam quos sciebam memoria, scientia, celeritate scribendi facillime, quae dicerentur, persequi posse, C. Cosconium, qui tum erat praetor, M. Messallam, qui tum praeturam petebat, P. Nigidium, App. Claudium. Credo esse neminem, qui his hominibus ad vere referendum aut fidem putet aut ingenium defuisse.
15 Quid? deinde quid feci? Cum scirem ita esse indicium relatum in tabulas publicas, ut illae tabulae privata tamen custodia more maiorum continerentur, non occultavi, non continui domi, sed statim describi ab omnibus librariis, dividi passim et pervulgari atque edi populo Romano imperavi. Divisi tota Italia, emisi in omnes provincias; eius indicii, ex quo oblata salus esset omnibus, expertem esse neminem volui.
43 Itaque dico locum in orbe terrarum esse nullum, quo in loco populi Romani nomen sit, quin eodem perscriptum hoc indicium pervenerit. In quo ego tam

subito et exiguo et turbido tempore multa divinitus, ita ut dixi, non mea sponte providi, primum ne qui posset tantum aut de rei publicae aut de alicuius periculo meminisse, quantum vellet; deinde ne cui liceret umquam reprehendere illud indicium aut temere creditum criminari; postremo ne quid iam a me, ne quid ex meis commentariis quaereretur, ne aut oblivio mea aut memoria nimia videretur, ne denique aut neglegentia turpis aut diligentia crudelis putaretur. Sed tamen abs te, Torquate, quaero: Cum indicatus 44
tuus esset inimicus et esset eius rei frequens senatus et recens memoria testis tibi*que*, meo familiari et contubernali, prius etiam edituri indicium fuerint scribae mei, si voluisses, quam in codicem rettulissent, cum videres aliter referri, cur tacuisti, passus es, non mecum aut cum familiari meo questus es aut, quoniam tam facile inveheris in amicos, iracundius aut vehementius expostulasti? Tu, cum tua vox numquam sit audita, cum indicio lecto, descripto, divulgato quieveris, tacueris, repente tantam rem ementiare et in eum locum te deducas, ut ante, quam me commutati indicii coargueris, te summae neglegentiae tuo iudicio convictum esse fateare?

Mihi cuiusquam salus tanti fuisset, ut meam 16
neglegerem? per me ego veritatem patefactam contaminarem aliquo mendacio? quemquam denique ego iuvarem, a quo et tam crudelis insidias rei publicae factas et me potissimum consule putarem? Quodsi iam essem oblitus severitatis et constantiae meae, tamne amens eram, ut, cum litterae posteritatis causa repertae sint, quae subsidio oblivioni esse possent, ego recentem putarem memoriam cuncti senatus commentario meo posse superari? Fero ego te, Torquate, 46
iam dudum, fero et non numquam animum incitatum ad ulciscendam orationem tuam revoco ipse et reflecto, permitto aliquid iracundiae tuae, do adulescentiae, cedo amicitiae, tribuo parenti. Sed, nisi tibi

aliquem modum tute constitueris, coges me oblitum nostrae amicitiae habere rationem meae dignitatis. Nemo umquam me tenuissima suspicione perstrinxit, quem non perverterim ac perfregerim. Sed mihi hoc credas velim: Non iis libentissime soleo respondere,
47 quos mihi videor facillime posse superare. Tu quoniam minime ignoras consuetudinem dicendi meam, noli hac lenitate nova abuti mea, noli aculeos orationis meae, qui reconditi sunt, excussos arbitrari, noli id omnino a me putare esse amissum, si quid est tibi remissum atque concessum. Cum illae valent apud me excusationes iniuriae tuae, iratus animus tuus, aetas, amicitia nostra, tum nondum statuo te virium satis habere, ut ego tecum luctari et congredi debeam. Quodsi esses usu atque aetate robustior, essem idem, qui soleo, cum sum lacessitus;
17 nunc tecum sic agam, tulisse ut potius iniuriam quam
48 rettulisse gratiam videar. Neque vero, quid mihi irascare, intellegere possum. Si, quod eum defendo, quem tu accusas, cur tibi ego non suscenseo, quod accusas eum, quem ego defendo? 'Inimicum ego', inquis, 'accuso meum.' Et amicum ego defendo meum. 'Non debes tu quemquam in coniurationis quaestione defendere.' Immo nemo magis eum, de quo nihil umquam est suspicatus, quam is, qui de aliis multa cogitavit. 'Cur dixisti testimonium in alios?' Quia coactus sum. 'Cur damnati sunt?' Quia creditum est. 'Regnum est dicere, in quem velis, et defendere, quem velis.' Immo servitus est non dicere, in quem velis, et non defendere, quem velis. Ac si considerare coeperis, utrum magis mihi hoc necesse fuerit facere an istud tibi, intelleges honestius te inimicitiarum modum statuere potuisse quam me
49 humanitatis. At vero, cum honos agebatur familiae vestrae amplissimus, hoc est consulatus parentis tui, sapientissimus vir familiarissimis suis non suscensuit, pater tuus, cum Sullam et defenderent et laudarent;

intellegebat hanc nobis a maioribus esse traditam disciplinam, ut nullius amicitia ad pericula propulsanda impediremur. Et erat huic iudicio longe dissimilis illa contentio. Tum adflicto P. Sulla consulatus vobis pariebatur, sicuti partus est; honoris erat certamen; ereptum repetere vos clamitabatis, ut victi in campo in foro vinceretis; tum qui contra vos pro huius salute pugnabant, amicissimi vestri, quibus non irascebamini, consulatum vobis eripiebant, honori vestro repugnabant, et tamen id inviolata vestra amicitia, integro officio, vetere exemplo atque instituto optimi cuiusque faciebant. Ego vero quibus ornamentis adversor tuis aut cui dignitati vestrae repugno? Quid est, quod iam ab hoc expetas? Honos ad patrem, insignia honoris ad te delata sunt. Tu ornatus exuviis huius venis ad eum lacerandum, quem interemisti, ego iacentem et spoliatum defendo et protego. Atque hic tu et reprehendis me, quia defendam, et irasceris; ego autem non modo tibi non irascor, sed ne reprehendo quidem factum tuum. Te enim existimo tibi statuisse, quid faciendum putares, et satis idoneum officii tui iudicem *esse* potuisse. 18 50

At accusat *C.* Corneli filius, et id aeque valere debet, ac si pater indicaret. O patrem Cornelium sapientem, qui, quod praemii solet esse in indicio, reliquerit, quod turpitudinis in confessione, id per accusationem filii susceperit! Sed quid est tandem, quod indicat per istum puerum Cornelius? Si vetera mihi ignota cum Hortensio communicata, respondit Hortensius; sin, ut ais, illum conatum Autroni et Catilinae, cum in campo consularibus comitiis, quae a me habita sunt, caedem facere voluerunt, Autronium tum in campo vidimus, sed quid dixi vidisse nos? ego vidi; vos enim tum, iudices, nihil laborabatis neque suspicabamini, ego tectus praesidio firmo amicorum Catilinae tum et Autroni copias et conatum repressi. Num quis est igitur, qui tum dicat in cam- 51 52

pum aspirasse Sullam? Atqui, si tum se cum Catilina societate sceleris coniunxerat, cur ab eo discedebat, cur cum Autronio non erat, cur in pari causa non paria signa criminis reperiuntur? Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de indicando dubitat, ut dicitis, informat ad hoc adumbratum indicium filium, quid tandem de illa nocte dicit, cum inter falcarios ad M. Laecam nocte ea, quae consecuta est posterum diem Nonarum Novembrium me consule, Catilinae denuntiatione convenit? quae nox omnium temporum coniurationis acerrima fuit atque acerbissima. Tum Catilinae dies exeundi, tum ceteris manendi condicio, tum discriptio totam per urbem caedis atque incendiorum constituta est; tum tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando confitetur, illam sibi officiosam provinciam depoposcit, ut, cum prima luce consulem salutatum veniret, intromissus et meo more et iure
19 amicitiae me in meo lectulo trucidaret. Hoc tempore,
53 cum arderet acerrime coniuratio, cum Catilina egrederetur ad exercitum, Lentulus in urbe relinqueretur, Cassius incendiis, Cethegus caedi praeponeretur, Autronio, ut occuparet Etruriam, praescriberetur, cum omnia ordinarentur, instruerentur, pararentur, ubi fuit Sulla, Corneli? num Romae? Immo longe afuit. Num in iis regionibus, quo se Catilina inferebat? Multo etiam longius. Num in agro Camerti, Piceno, Gallico, quas in oras maxime quasi morbus quidam illius furoris pervaserat? Nihil vero minus. Fuit enim, ut iam ante dixi, Neapoli, fuit in ea parte Italiae, quae
54 maxime ista suspicione caruit. Quid ergo indicat aut quid adfert aut ipse Cornelius aut vos, qui haec ab illo mandata defertis? Gladiatores emptos esse Fausti simulatione ad caedem ac tumultum. Ita prorsus; interpositi sunt gladiatores, quos testamento patris deberi videmus. 'Adrepta est familia, quae si esset praetermissa, posset alia familia Fausti munus praebere.' Utinam quidem haec ipsa non modo iniquorum

invidiae, sed aequorum exspectationi satis facere posset! 'Properatum vehementer est, cum longe tempus muneris abesset.' Quasi vero tempus dandi muneris non valde appropinquaret. 'Nec opinante Fausto, cum is neque sciret neque vellet, familia est comparata.' At litterae sunt Fausti, per quas ille precibus a P. 55 Sulla petit, ut emat gladiatores, et ut hos ipsos emat, neque solum ad Sullam missae, sed ad L. Caesarem, Q. Pompeium, C. Memmium, quorum de sententia tota res gesta est. 'At praefuit familiae.' Iam si in paranda familia nulla suspicio est, quis praefuerit, nihil ad rem pertinet; sed tamen munere Servili obtulit se ad ferramenta prospicienda, praefuit vero numquam, eaque res omni tempore per Bellum, Fausti libertum, administrata est.

At enim Sittius est ab hoc in ulteriorem Hispa- 20 56
niam missus, ut eam provinciam perturbaret. Primum Sittius, iudices, L. Iulio C. Figulo consulibus profectus est aliquanto ante furorem Catilinae et suspicionem huius coniurationis; deinde est profectus non tum primum, sed cum in isdem locis aliquanto ante eadem de causa aliquot annos fuisset, ac profectus est non modo ob causam, sed etiam ob necessariam causam, magna ratione cum Mauretaniae rege contracta. Tum autem, illo profecto, Sulla procurante eius rem et gerente plurimis et pulcherrimis P. Sitti praediis venditis aes alienum eiusdem est dissolutum, ut, quae causa ceteros ad facinus impulit, cupiditas retinendae possessionis, ea Sittio non fuerit praediis deminutis. Iam vero illud quam incredibile, quam 57
absurdum, qui Romae caedem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere ab se et amandare in ultimas terras! Utrum quo facilius Romae ea, quae conabatur, efficeret, si in Hispania turbatum esset? At haec ipsa per se sine ulla coniunctione agebantur. An in tantis rebus, tam novis consiliis, tam periculosis, tam turbulentis hominem

amantissimum sui, familiarissimum, coniunctissimum officiis, consuetudine, usu dimittendum esse arbitrabatur? Veri simile non est, ut, quem in secundis rebus, quem in otio semper secum habuisset, hunc in adversis et in eo tumultu, quem ipse comparabat, ab
58 se dimitteret. Ipse autem Sittius (non enim mihi deserenda est causa amici veteris atque hospitis) is homo est aut ea familia ac disciplina, ut hoc credi possit, eum bellum populo Romano facere voluisse? ut, cuius pater, cum ceteri deficerent finitimi ac vicini, singulari extiterit in rem publicam nostram officio et fide, is sibi nefarium bellum contra patriam suscipiendum putaret? cuius aes alienum videmus, iudices, non libidine, sed negotii gerendi studio esse contractum, qui ita Romae debuit, ut in provinciis et in regnis ei maximae pecuniae deberentur; quas cum peteret, non commisit, ut sui procuratores quicquam oneris absente se sustinerent; venire omnes suas possessiones et patrimonio se ornatissimo spoliari maluit quam ullam moram cuiquam fieri creditorum
59 suorum. A quo quidem genere, iudices, ego numquam timui, cum in illa rei publicae tempestate versarer. Illud erat hominum genus horribile et pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, ut ab iis membra citius divelli ac distrahi posse diceres. Sittius numquam sibi cognationem cum praediis esse existimavit suis. Itaque se non modo ex suspicione tanti sceleris, verum etiam ex omni hominum sermone non armis, sed patrimonio suo vindicavit.

21 60 Iam vero quod obiecit Pompeianos esse a Sulla impulsos, ut ad istam coniurationem atque ad hoc nefarium facinus accederent, id cuius modi sit, intellegere non possum. An tibi Pompeiani coniurasse videntur? Quis hoc dixit umquam, aut quae fuit istius rei vel minima suspicio? 'Diiunxit', inquit, 'eos a colonis, ut hoc discidio ac dissensione facta

oppidum in sua potestate posset per Pompeianos habere.' Primum omnis Pompeianorum colonorumque dissensio delata ad patronos est, cum iam inveterasset ac multos annos esset agitata; deinde ita a patronis res cognita est, ut nulla in re a ceterorum sententiis Sulla dissenserit; postremo coloni ipsi sic intellegunt, non Pompeianos a Sulla magis quam sese esse defensos. Atque hoc, iudices, ex hac frequentia colo- 61
norum, honestissimorum hominum, intellegere potestis, qui adsunt, laborant, hunc patronum, defensorem, custodem illius coloniae si in omni fortuna atque [in] omni honore incolumem habere non potuerunt, in hoc tamen casu, [in] quo afflictus iacet, per vos iuvari conservarique cupiunt. Adsunt pari studio Pompeiani, qui ab istis etiam in crimen vocantur; qui ita de ambulatione ac de suffragiis suis cum colonis dissenserunt, ut idem de communi salute sentirent. Ac ne 62
haec quidem P. Sullae mihi videtur silentio praetereunda esse virtus, quod, cum ab hoc illa colonia deducta sit, et cum commoda colonorum a fortunis Pompeianorum rei publicae fortuna diiunxerit, ita carus utrisque est atque iucundus, ut non alteros demovisse, sed utrosque constituisse videatur.

At enim et gladiatores et omnis ista vis rogationis 22
Caeciliae causa comparabatur. Atque hoc loco in L. Caecilium, pudentissimum atque ornatissimum virum, vehementer invectus est. Cuius ego de virtute et constantia, iudices, tantum dico, talem hunc in ista rogatione, quam promulgarat non de tollenda, sed de levanda calamitate fratris sui, fuisse, ut consulere voluerit fratri, cum re publica pugnare noluerit; promulgarit inpulsus amore fraterno, destiterit fratris auctoritate deductus. Atque in ea re per L. Caeci- 63
lium Sulla accusatur, in qua re est uterque laudandus, primum Caecilius, qui *si* id promulgavit, in quo res iudicatas videatur voluisse rescindere, ut restitueretur Sulla, recte reprehendis; status enim rei publicae

maxime iudicatis rebus continetur; neque ego tantum fraterno amori dandum arbitror, ut quisquam, dum saluti suorum consulat, communem relinquat. *At* nihil de iudicio ferebat, sed poenam ambitus eam referebat, quae fuerat nuper superioribus legibus constituta. Itaque hac rogatione non iudicum sententia, sed legis vitium corrigebatur. Nemo iudicium reprehendit, cum de poena queritur, sed legem. Damnatio est enim iudicum, quae manebat, poena legis, quae
64 levabatur. Noli igitur animos eorum ordinum, qui praesunt iudiciis summa cum gravitate et dignitate, alienare a causa. Nemo labefactare iudicium est conatus, nihil est eius modi promulgatum, semper Caecilius in calamitate fratris sui iudicum potestatem perpetuandam, legis acerbitatem mitigandam putavit.
23 Sed quid ego de hoc plura disputem? Dicerem fortasse, et facile et libenter dicerem, si paulo etiam longius, quam finis cotidiani officii postulat, L. Caecilium pietas et fraternus amor propulisset, implorarem sensus vestros, unius cuiusque indulgentiam in suos testarer, peterem veniam errato L. Caecili ex intimis vestris cogitationibus atque ex humanitate communi.
65 Lex dies fuit proposita paucos, ferri coepta numquam, deposita est in senatu. Kalendis Ianuariis cum in Capitolium nos senatum convocassemus, nihil est actum prius, et id mandatu Sullae Q. Metellus praetor se loqui dixit, Sullam illam rogationem de se nolle ferri. Ex illo tempore L. Caecilius egit de re publica multa; agrariae legi, quae tota a me reprehensa et abiecta est, se intercessorem fore professus est, improbis largitionibus restitit, senatus auctoritatem numquam impedivit, ita se gessit in tribunatu, ut onere deposito domestici officii nihil postea nisi de rei pu-
66 blicae commodis cogitarit. Atque in ipsa rogatione ne per vim quid ageretur, quis tum nostrum Sullam aut Caecilium verebatur? nonne omnis ille terror, omnis seditionis timor atque opinio ex Autroni im-

probitate pendebat? Eius voces, eius minae ferebantur, eius aspectus, concursatio, stipatio, greges hominum perditorum metum nobis seditionesque adferebant. Itaque P. Sulla hoc importunissimo cum honoris, tum etiam calamitatis socio atque comite et secundas fortunas amittere coactus est et in adversis sine ullo remedio atque adlevamento permanere.

24 67 Hic tu epistulam meam saepe recitas, quam ego ad Cn. Pompeium de meis rebus gestis et de summa re publica misi, et ex ea crimen aliquod in P. Sullam quaeris et, si furorem incredibilem biennio ante conceptum erupisse in meo consulatu scripsi, me hoc demonstrasse dicis, Sullam in illa fuisse superiore coniuratione. Scilicet ego is sum, qui existimem Cn. Pisonem et Catilinam et Varguntеium et Autronium nihil scelerate, nihil audacter ipsos per sese sine P. Sulla facere potuisse. De quo etiamsi quis dubitasset 68 antea, an id, quod tu arguis, cogitasset, interfecto patre tuo consul descendere Kalendis Ianuariis cum lictoribus, sustulisti hanc suspicionem, cum dixisti hunc, ut Catilinam consulem efficeret, contra patrem tuum operas et manum comparasse. Quod si tibi ego confitear, tu mihi concedas necesse est hunc, cum Catilinae suffragaretur, nihil de suo consulatu, quem iudicio amiserat, per vim recuperando cogitavisse. Neque enim istorum facinorum tantorum, tam atrocium crimen, iudices, P. Sullae persona suscipit.

Iam enim faciam criminibus omnibus fere dissolutis, 69 contra atque in ceteris causis fieri solet, ut nunc denique de vita hominis ac de moribus dicam. Etenim de principio studuit animus occurrere magnitudini criminis, satis facere expectationi hominum, de me aliquid ipso, qui accusatus eram, dicere; nunc iam revocandi estis eo, quo vos ipsa causa etiam tacente me cogit animos mentesque convertere. Omnibus in 25 rebus, iudices, quae graviores maioresque sunt, quid quisque voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine,

sed ex moribus eius, qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam nostrum subito fingi neque cuiusquam repente vita mutari aut natura con-
70 verti. Circumspicite paulisper mentibus vestris, ut alia mittamus, hosce ipsos homines, qui huic adfines sceleri fuerunt. Catilina contra rem publicam coniuravit. Cuius aures umquam haec respuerunt † conatum esse audacter hominem a pueritia non solum intemperantia et scelere, sed etiam consuetudine et studio in omni flagitio, stupro, caede versatum? Quis eum contra patriam pugnantem perisse miratur, quem semper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli societates cum indicibus, quis insaniam libidinum, quis perversam atque impiam religionem recordatur, qui illum aut nefarie cogitasse aut stulte sperasse miretur? Quis de C. Cethego atque eius in Hispaniam profectione ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius poenam carcer aedificatus
(71) esse videatur? Omitto ceteros, ne sit infinitum;
71 tantum a vobis peto, ut taciti de omnibus, quos coniurasse cognitum est, cogitetis; intellegetis unum quemque eorum prius ab sua vita quam vestra suspicione esse damnatum. Ipsum illum Autronium, quoniam eius nomen finitimum maxime est huius periculo et crimini, non sua vita ac natura convicit? Semper audax, petulans, libidinosus; quem in stuprorum defensionibus non solum verbis uti improbissimis solitum esse scimus, verum etiam pugnis et calcibus, quem exturbare homines ex possessionibus, caedem facere vicinorum, spoliare fana sociorum, vi [conatum] et armis disturbare iudicia, in bonis rebus omnis contemnere, in malis pugnare contra bonos, non rei publicae cedere, non fortunae ipsi succumbere. Huius si causa non manifestissimis rebus teneretur, tamen eum mores ipsius ac vita convinceret.

26
72 Agedum, conferte nunc cum illius vita P. Sullae vobis populoque Romano notissimam, iudices, et eam

ante oculos vestros proponite. Ecquod est huius factum aut commissum non dicam audacius, sed quod cuiquam paulo minus consideratum videretur? Factum quaero; verbum ecquod umquam ex ore huius excidit, in quo quisquam posset offendi? At vero in illa gravi L. Sullae turbulentaque victoria quis P. Sulla mitior, quis misericordior inventus est? Quam multorum hic vitam est a L. Sulla deprecatus! *quam* multi sunt summi homines et ornatissimi et nostri et equestris ordinis, quorum pro salute se hic Sullae obligavit! Quos ego nominarem (neque enim ipsi nolunt et huic animo gratissimo adsunt); sed, quia maius est beneficium, quam posse debet civis civi dare, ideo a vobis peto, ut, quod potuit, tempori tribuatis, quod fecit, ipsi. Quid reliquam constantiam 73
vitae commemorem, dignitatem, liberalitatem, moderationem in privatis rebus, splendorem in publicis? quae ita deformata sunt a fortuna, ut tamen a natura inchoata conpareant. Quae domus [, quae] celebratio cotidiana, quae familiarium dignitas, quae studia amicorum, quae ex quoque ordine multitudo! Haec diu multumque et multo labore quaesita una eripuit hora. Accepit P. Sulla, iudices, vulnus vehemens et mortiferum, verum tamen eius modi, quod videretur huius vita et natura accipere potuisse. Honestatis enim et dignitatis habuisse nimis magnam iudicatus est cupiditatem; quam si nemo alius habuit in consulatu petendo, cupidior iudicatus est hic fuisse quam ceteri; sin etiam in aliis non nullis fuit iste consulatus amor, fortuna in hoc fuit fortasse gravior quam in ceteris.
Postea vero quis P. Sullam nisi maerentem, demissum 74
afflictumque vidit, quis umquam est suspicatus hunc magis odio quam pudore hominum aspectum lucemque vitare? Qui cum multa haberet invitamenta urbis et fori propter summa studia amicorum, quae tamen ei sola in malis restiterunt, afuit ab oculis vestris et, cum lege retineretur, ipse se exilio paene

27 multavit. In hoc vos pudore, iudices, et in hac vita tanto sceleri locum fuisse creditis? Aspicite ipsum, contuemini os, conferte crimen cum vita, vitam ab initio usque ad hoc tempus explicatam cum crimine
75 recognoscite. Mitto rem publicam, quae fuit semper Sullae carissima; hosne amicos, tales viros, tam cupidos sui, per quos res eius secundae quondam erant ornatae, nunc sublevantur adversae, crudelissime perire voluit, ut cum Lentulo et Catilina et Cethego foedissimam vitam ac miserrimam turpissima morte proposita degeret? Non, inquam, cadit in hos mores, non in hunc pudorem, non in hanc vitam, non in hunc hominem ista suspicio. Nova quaedam illa inmanitas exorta est, incredibilis fuit ac singularis furor, ex multis ab adulescentia collectis perditorum hominum vitiis repente ista tanta inportunitas inau-
76 diti sceleris exarsit. Nolite, iudices, arbitrari hominum illum impetum et conatum fuisse (neque enim ulla gens tam barbara aut tam immanis umquam fuit, in qua non modo tot, sed unus tam crudelis hostis patriae sit inventus), beluae quaedam illae ex portentis immanes ac ferae forma hominum indutae extiterunt. Perspicite etiam atque etiam, iudices, (nihil enim est, quod in hac causa dici possit vehementius) penitus introspicite Catilinae, Autroni, Cethegi, Lentuli ceterorumque mentes; quas vos in his libidines, quae flagitia, quas turpitudines, quantas audacias, quam incredibiles furores, quas notas facinorum, quae indicia parricidiorum, quantos acervos scelerum reperietis! Ex magnis et diuturnis et iam desperatis rei publicae morbis ista repente vis erupit, ut ea confecta et eiecta convalescere aliquando et sanari civitas posset; neque enim est quisquam, qui arbitretur illis inclusis in re publica pestibus diutius haec stare potuisse. Itaque eos non ad perficiendum scelus, sed ad luendas rei publicae poenas Furiae quaedam in-
28 77 citaverunt. In hunc igitur gregem vos nunc P. Sullam,

iudices, ex his, qui cum hoc vivunt aut vixerunt, honestissimorum hominum gregibus reicietis, ex hoc amicorum numero, ex hac familiarium dignitate in impiorum partem atque in parricidarum sedem atque numerum transferetis? Ubi erit igitur illud firmissimum praesidium pudoris, quo in loco nobis vita ante acta proderit, quod ad tempus existimationis partae fructus reservabitur, si in extremo discrimine ac dimicatione fortunae deseret, si non aderit, si nihil adiuvabit?

Quaestiones nobis servorum accusator et tormenta 78
minitatur. In quibus quamquam nihil periculi suspicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cuiusque cum animi, tum corporis, regit quaesitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, ut in tot rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur. Vita P. Sullae torqueatur, ex ea quaeratur, num quae occultetur libido, num quod lateat facinus, num quae crudelitas, num quae audacia. Nihil erroris erit in causa nec obscuritatis, iudices, si a vobis vitae perpetuae vox, ea quae verissima et gravissima debet esse, audietur. Nullum in hac causa testem timemus, 79
nihil quemquam scire, nihil vidisse, nihil audisse arbitramur. Sed tamen, si nihil vos P. Sullae fortuna (79)
movet, iudices, vestra moveat. Vestra enim, qui cum summa elegantia atque integritate vixistis, hoc maxime interest, non ex libidine aut simultate aut levitate testium causas honestorum hominum ponderari, sed in magnis disquisitionibus repentinisque periculis vitam unius cuiusque esse testem. Quam vos, iudices, nolite armis suis spoliatam atque nudatam obicere invidiae, dedere suspicioni; munite communem arcem bonorum, obstruite perfugia improborum; valeat *et* ad poenam et ad salutem plurimum, quam solam videtis ipsam ex sua natura facillime perspici, subito flecti fingique non posse.

Quid vero? haec auctoritas (semper enim est de 29 80

ea dicendum, quamquam a me timide modiceque dicetur), quid? inquam, haec auctoritas nostra, qui a ceteris coniurationis causis abstinuimus, P. Sullam defendimus, nihil hunc tandem iuvabit? Grave est hoc dictu fortasse, iudices, grave, si appetimus aliquid; si, cum ceteri de nobis silent, non etiam nosmet ipsi tacemus, grave; sed, si laedimur, si accusamur, si in invidiam vocamur, profecto conceditis, iudices, ut nobis libertatem retinere liceat, si minus liceat
81 dignitatem. Accusati sunt uno nomine consulares, ut iam videatur honoris amplissimi nomen plus invidiae quam dignitatis adferre. 'Adfuerunt', inquit, 'Catilinae illumque laudarunt.' Nulla tum patebat, nulla erat cognita coniuratio; defendebant amicum, aderant supplici, vitae eius turpitudinem in summis eius periculis non insequebantur. Quin etiam parens tuus, Torquate, consul reo de pecuniis repetundis Catilinae fuit advocatus, improbo homini, at supplici, fortasse audaci, at aliquando amico. Cui cum adfuit post delatam ad eum primam illam coniurationem, indicavit se audisse aliquid, non credidisse. 'At idem non adfuit alio in iudicio, cum adessent ceteri.' Si postea cognorat ipse aliquid, quod in consulatu ignorasset, ignoscendum est iis, qui postea nihil audierunt; sin illa res prima valuit, num inveterata quam recens debuit esse gravior? Sed si tuus parens etiam in ipsa suspicione periculi sui tamen humanitate adductus advocationem hominis improbissimi sella curuli atque ornamentis et suis et consulatus honestavit, quid est, quam ob rem consulares, qui Catilinae adfuerunt,
82 reprehendantur? 'At idem iis, qui ante hunc causam de coniuratione dixerunt, non adfuerunt.' Tanto scelere astrictis hominibus statuerunt nihil a se adiumenti, nihil opis, nihil auxilii ferri oportere. Atque ut de eorum constantia atque animo in rem publicam dicam, quorum tacita gravitas et fides de uno quoque loquitur neque cuiusquam ornamenta orationis

desiderat, potest quisquam dicere umquam meliores, fortiores, constantiores consulares fuisse quam his temporibus et periculis, quibus paene oppressa est res publica? Quis non de communi salute optime, quis non fortissime, quis non constantissime sensit? Neque ego praecipue de consularibus disputo; nam haec et hominum ornatissimorum, qui praetores fuerunt, et universi senatus communis est laus, ut constet post hominum memoriam numquam in illo ordine plus virtutis, plus amoris in rem publicam, plus gravitatis fuisse; sed quia sunt descripti consulares, de his tantum mihi dicendum putavi, quod satis esset ad testandam omnium memoriam, neminem esse ex illo honoris gradu, qui non omni studio, virtute, auctoritate incubuerit ad rem publicam conservandam.

30 83 Sed quid? ego, qui Catilinam non laudavi, qui reo Catilinae consul non adfui, qui testimonium de coniuratione dixi in alios, adeone vobis alienus a sanitate, adeo oblitus constantiae meae, adeo immemor rerum a me gestarum esse videor, ut, cum consul bellum gesserim cum coniuratis, nunc eorum ducem servare cupiam et in animum inducam, cuius nuper ferrum rettuderim flammamque restinxerim, eiusdem nunc causam vitamque defendere? Si medius fidius, iudices, non me ipsa res publica meis laboribus et periculis conservata ad gravitatem animi et constantiam sua dignitate revocaret, tamen hoc natura est insitum, ut, quem timueris, quicum de vita fortunisque contenderis, cuius ex insidiis evaseris, hunc semper oderis. Sed cum agatur honos meus amplissimus, gloria rerum gestarum singularis, cum, quotiens quisque est in hoc scelere convictus, totiens renovetur memoria per me inventae salutis, ego sim tam demens, ego committam, ut ea, quae pro salute omnium gessi, casu magis et felicitate a me quam virtute et consilio gesta esse videantur? 'Quid ergo? hoc tibi sumis', 84 dicet fortasse quispiam, 'ut, quia tu defendis, innocens

iudicetur?' Ego vero, iudices, non modo mihi nihil adsumo, in quo quispiam repugnet, sed etiam, si quid ab omnibus conceditur, id reddo ac remitto. Non in ea re publica versor, non iis temporibus meum caput obtuli pro patria periculis omnibus, non aut ita sunt extincti, quos vici, aut ita grati, quos servavi, ut ego mihi plus appetere coner, quam quantum omnes inimici
85 invidique patiantur. Grave esse videtur eum, qui investigarit coniurationem, qui patefecerit, qui oppresserit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit, cui uni togato supplicationem decreverit, dicere in iudicio: 'Non defenderem, si coniurasset.' Non dico id, quod grave est, dico illud, quod in his causis coniurationis non auctoritati adsumam, sed pudori meo: 'Ego ille coniurationis investigator atque ultor certe non defenderem Sullam, si coniurasse arbitrarer.' Ego, iudices, de tantis omnium periculis cum quaererem omnia, multa audirem, crederem non omnia, caverem omnia, dico hoc, quod initio dixi, nullius indicio, nullius nuntio, nullius suspicione, nullius litteris de P. Sulla rem ullam ad me esse delatam.

31
86 Quam ob rem vos, di patrii ac penates, qui huic urbi atque huic rei publicae praesidetis, qui hoc imperium, qui hanc libertatem, qui populum Romanum, qui haec tecta atque templa me consule vestro numine auxilioque servastis, testor integro me animo ac libero P. Sullae causam defendere, nullum a me sciente facinus occultari, nullum scelus susceptum contra salutem omnium defendi ac tegi. Nihil de hoc consul comperi,
87 nihil suspicatus sum, nihil audivi. Itaque idem ego ille, qui vehemens in alios, qui inexorabilis in ceteros esse visus sum, persolvi patriae, quod debui; reliqua iam a me meae perpetuae consuetudini naturaeque debentur; tam sum misericors, iudices, quam vos, tam mitis quam qui lenissimus; in quo vehemens fui vobiscum, nihil feci nisi coactus, rei publicae praecipitanti subveni, patriam demersam extuli; misericordia

civium adducti tum fuimus tam vehementes, quam necesse fuit. Salus esset amissa omnium una nocte, nisi esset severitas illa suscepta. Sed ut ad sceleratorum poenam amore rei publicae sum adductus, sic ad salutem innocentium voluntate deducor.

Nihil video esse in hoc P. Sulla, iudices, odio di- 88
gnum, misericordia digna multa. Neque enim nunc propulsandae calamitatis suae causa supplex ad vos, iudices, confugit, sed ne qua generi ac nomini suo nota nefariae turpitudinis inuratur. Nam ipse quidem, si erit vestro iudicio liberatus, quae habet ornamenta, quae solacia reliquae vitae, quibus laetari ac perfrui possit? Domus erit, credo, exornata, aperientur maiorum imagines, ipse ornatum ac vestitum pristinum recuperabit. Omnia, iudices, haec amissa sunt, omnia generis, nominis, honoris insignia atque ornamenta unius iudicii calamitate occiderunt. Sed ne extinctor patriae, ne proditor, ne hostis appelletur, ne hanc labem tanti sceleris in familia relinquat, id laborat, id metuit, ne denique hic miser coniurati et conscelerati et proditoris filius nominetur; huic puero, qui est ei vita sua multo carior, metuit, cui honoris integros fructus non sit traditurus, ne aeternam memoriam dedecoris relinquat. Hic vos orat, iudices, parvus, ut 89
se aliquando si non integra fortuna, at ut adflicta patri suo gratulari sinatis. Huic misero notiora sunt itinera iudiciorum et fori quam campi et disciplinarum. Non iam de vita P. Sullae, iudices, sed de sepultura contenditur; vita erepta est superiore iudicio, nunc, ne corpus eiciatur, laboramus. Quid enim est huic reliqui, quod eum in hac vita teneat, aut quid est, quam ob rem haec cuiquam vita videatur? Nuper is homo 32
fuit in civitate P. Sulla, ut nemo ei se neque honore neque gratia neque fortunis anteferret, nunc spoliatus omni dignitate, quae erepta sunt, non repetit; quod fortuna in malis reliqui fecit, ut cum parente, cum liberis, cum fratre, cum his necessariis lugere suam

calamitatem liceat, id sibi ne eripiatis, vos, iudices,
90 obtestatur. Te ipsum iam, Torquate, expletum huius miseriis esse par erat, et, si nihil aliud Sullae nisi consulatum abstulissetis, tamen eo contentos vos esse oportebat; honoris enim contentio vos ad causam, non inimicitiae deduxerunt. Sed cum huic omnia cum honore detracta sint, cum in hac fortuna miserrima ac luctuosissima destitutus sit, quid est, quod expetas amplius? Lucisne hanc usuram eripere vis plenam lacrimarum atque maeroris, in qua cum maximo cruciatu ac dolore retinetur? Libenter reddiderit adempta ignominia foedissimi criminis. An vero inimicum ut expellas? cuius ex miseriis, si esses crudelissimus,
91 videndo fructum caperes maiorem quam audiendo. O miserum et infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis P. Sulla renuntiatus est, o falsam spem, o volucrem fortunam, o caecam cupiditatem, o praeposteram gratulationem! Quam cito illa omnia ex laetitia et voluptate ad luctum et lacrimas reciderunt, ut, qui paulo ante consul designatus fuisset, repente nullum vestigium retineret pristinae dignitatis! Quid enim erat mali, quod huic spoliato fama, honore, fortunis deesse videretur? aut cui novae calamitati locus ullus relictus esse? Urget eadem fortuna, quae coepit, repperit novum maerorem, non patitur hominem calamitosum uno malo adflictum uno in luctu perire.

33 92 Sed iam impedior egomet, iudices, dolore animi, ne de huius miseria plura dicam. Vestrae sunt iam partes, iudices, in vestra mansuetudine atque humanitate causam totam repono. Vos reiectione interposita nihil suspicantibus nobis repentini in nos iudices consedistis ab accusatoribus delecti ad spem acerbitatis, a fortuna nobis ad praesidium innocentiae constituti. Ut ego, quid de me populus Romanus existimaret, quia severus in improbos fueram, laboravi et, quae prima innocentis mihi defensio est oblata, suscepi, sic vos severitatem iudiciorum, quae per hos menses in

homines audacissimos facta sunt, lenitate ac misericordia mitigate. Hoc cum a vobis impetrare causa 93
ipsa debet, tum est vestri animi atque virtutis declarare non esse eos vos, ad quos potissimum interposita reiectione devenire convenerit. In quo ego vos, iudices, quantum meus in vos amor postulat, tantum hortor, ut communi studio, quoniam in re publica coniuncti sumus, mansuetudine et misericordia nostra falsam a nobis crudelitatis famam repellamus.

M. TULLI CICERONIS
PRO A. LICINIO ARCHIA POETA ORATIO.

ARGUMENTUM VETERIS ENARRATORIS AB A. MAIO EDITUM ET SUPPLETUM.

A. Licinius Archias se studiis poëticis dedidit et adprime, ut videbatur, excelluit in hoc genere litterarum. Amicitia igitur etiam viris illustribus familiariter copulatus est, ut ipse M. Tullius in orationis huius narratione confirmat. Interim satis longo intervallo, cum esset cum L. Lucullo in Siciliam profectus et cum ex ea provincia cum eodem L. Lucullo regrederetur, Heracleam venit, quae tunc erat civitas foederata, et ascriptus est in ordinem Heracliensium civis. Tunc Silanus et Carbo coss. legem tulerunt, ut omnes, qui essent ex foederatis populis, civitatem Romanam consequerentur, si modo illo tempore, quo lex lata esset, domicilium in Italia haberent et intra diem sexagesimum professi apud praetorem fuissent. Quae cum Licinio Archiae ad obtinendum ius civitatis Romanae argumenta deessent, quoniam neque tabulis Heracliensium probare poterat ascriptum se in ordinem civium (quippe tabularium civitatis illius exarserat bello sociali), nec bona sua in censum detulerat, reus factus est lege Papia, quae lata fuerat ad eos coërcendos, qui temere et illicite civitatem Romanam usurpassent. Fit ergo status coniecturalis, an ascriptus sit in ordinem Heracliensium et an fecerit omnia, quae is facere debuerit, qui esset e numero foederatorum. Et deficitur quidem multis probationibus, testimonio tamen Heracliensium et vel maxime, quibus tota occupatur oratio, poëticae facultatis et doctrinae iucundissimae gratia nititur. Est etiam omissa coniectura disceptatio per ipsam qualitatem personae, ut civis Romanus debeat adoptari, etiamsi in praeteritum non sit ascitus. — Idem enarrator ad c. 2 § 3 adnotat Q. Ciceronem fratrem M. Tulli oratoris illum fuisse praetorem, apud quem haec habita oratio sit (conf. etiam Cic. epist. ad Q. fratrem III 6. 9), videturque A. Licinius Archias absolutus esse.

Si quid est in me ingenii, iudices, quod sentio 1
quam sit exiguum, aut si qua exercitatio dicendi, in 1
qua me non infitior mediocriter esse versatum, aut si
huiusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis
ac disciplina profecta, a qua ego nullum confiteor
aetatis meae tempus abhorruisse, earum rerum om-
nium vel in primis hic A. Licinius fructum a me re-
petere prope suo iure debet. Nam, quoad longissime
potest mens mea respicere spatium praeteriti temporis
et pueritiae memoriam recordari ultimam, inde usque
repetens hunc video mihi principem et ad suscipiendam
et ad ingrediendam rationem horum studiorum ex-
titisse. Quodsi haec vox huius hortatu praeceptis-
que conformata non nullis aliquando saluti fuit, a quo
id accepimus, quo ceteris opitulari et alios servare
possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in
nobis, et opem et salutem ferre debemus. Ac ne 2
quis a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia
quaedam in hoc facultas sit ingenii neque haec di-
cendi ratio aut disciplina, nē nos quidem huic uni
studio penitus umquam dediti fuimus. Etenim omnes
artes, quae ad humanitatem pertinent, habent quoddam
commune vinclum et quasi cognatione quadam inter
se continentur. Sed ne cui vestrum mirum esse vide- 2 3
atur me in quaestione legitima et in iudicio publico,
cum res agatur apud praetorem populi Romani, lectis-
simum virum, et apud severissimos iudices, tanto con-
ventu hominum ac frequentia hoc uti genere dicendi,
quod non modo a consuetudine iudiciorum, verum
etiam a forensi sermone abhorreat, quaeso a vobis,
ut in hac causa mihi detis hanc veniam accommodatam
huic reo, vobis, quem ad modum spero, non mole-
stam, ut me pro summo poēta atque eruditissimo
homine dicentem hoc concursu hominum litteratissi-
morum, hac vestra humanitate, hoc denique praetore
exercente iudicium patiamini de studiis humanitatis
ac litterarum paulo loqui liberius et in eius modi

persona, quae propter otium ac studium minime in iudiciis periculisque tractata est, uti prope novo quo-
4 dam et inusitato genere dicendi. Quod si mihi a vobis tribui concedique sentiam, perficiam profecto, ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium, verum etiam, si non esset, putetis asciscendum fuisse.

3 Nam, ut primum ex pueris excessit Archias atque ab iis artibus, quibus aetas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit, primum Antiochiae (nam ibi natus est loco nobili), celebri quondam urbe et copiosa atque eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluenti, celeriter antecellere omnibus ingenii gloria coepit. Post in ceteris Asiae partibus cunctaque Graecia sic eius adventus celebrabantur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem ipsius adventus admiratioque
5 superaret. Erat Italia tum plena Graecarum artium ac disciplinarum, studiaque haec et in Latio vehementius tum colebantur quam nunc isdem in oppidis et hic Romae propter tranquillitatem rei publicae non neglegebantur. Itaque hunc et Tarentini *et Locrenses* et Regini et Neapolitani civitate ceterisque praemiis donarunt, et omnes, qui aliquid de ingeniis poterant iudicare, cognitione atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famae cum esset iam absentibus notus, Romam venit Mario consule et Catulo. Nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maxumas, alter cum res gestas, tum etiam studium atque aures adhibere posset. Statim Luculli, cum praetextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. Et erat hoc non solum ingenii ac litterarum, verum etiam naturae atque virtutis, ut domus, quae huius adulescentiae prima favit, eadem
6 esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis iucundus Q. Metello illi Numidico et eius Pio filio, audiebatur a M. Aemilio, vivebat cum Q. Catulo et

patre et filio, a L. Crasso colebatur, Lucullos vero et Drusum et Octavios et Catonem et totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore, quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam si qui forte simulabant. Interim satis 4
longo intervallo, cum esset cum M. Lucullo in Siciliam profectus et cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quae cum esset civitas aequissimo iure ac foedere, adscribi se in eam civitatem voluit idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate et gratia Luculli ab Heraclensibus impetravit. Data est civitas Silvani lege et 7
Carbonis: SI QUI FOEDERATIS CIVITATIBUS ADSCRIPTI FUISSENT, SI TUM, CUM LEX FEREBATUR, IN ITALIA DOMICILIUM HABUISSENT ET SI SEXAGINTA DIEBUS APUD PRAETOREM ESSENT PROFESSI. Cum hic domicilium Romae multos iam annos haberet, professus est apud praetorem Q. Metellum, familiarissimum suum. Si nihil aliud nisi de civitate ac lege dicimus, 8
nihil dico amplius; causa dicta est. Quid enim horum infirmari, Gratti, potest? Heracleaene esse eum adscriptum negabis? Adest vir summa auctoritate et religione et fide, M. Lucullus; qui se non opinari, sed scire, non audivisse, sed vidisse, non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines, huius iudicii causa cum mandatis et cum publico testimonio venerunt; qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heracliensium publicas, quas Italico bello incenso tabulario interisse scimus omnes? Est ridiculum ad ea, quae habemus, nihil dicere, quaerere, quae habere non possumus, et de hominum memoria tacere, litterarum memoriam flagitare et, cum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii ius iurandum fidemque, ea, quae depravari nullo modo possunt, repudiare, tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare.

9 An domicilium Romae non habuit is, qui tot annis *ante* civitatem datam sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romae collocavit? An non est professus? Immo vero iis tabulis professus, quae solae ex illa professione collegioque praetorum optinent
5 publicarum tabularum auctoritatem. Nam, cum Appi tabulae neglegentius adservatae dicerentur, Gabini, quamdiu incolumis fuit, levitas, post damnationem calamitas omnem tabularum fidem resignasset, Metellus, homo sanctissimus modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum praetorem et ad iudices venerit et unius nominis litura se commotum esse dixerit. His igitur *in* tabulis nullam lituram in
10 nomine A. Licini videtis. Quae cum ita sint, quid est, quod de eius civitate dubitetis, praesertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus? Etenim, cum mediocribus multis et aut nulla aut humili aliqua arte praeditis gratuito civitatem in Graecia homines inpertiebant, Reginos credo aut Locrenses aut Neapolitanos aut Tarentinos, quod scaenicis artificibus largiri solebant, id huic summa ingenii praedito gloria noluisse! Quid? [cum] ceteri non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam aliquo modo in eorum municipiorum tabulas inrepserunt; hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod
11 semper se Heracliensem esse voluit, reicietur? Census nostros requiris. Scilicet; est enim obscurum proximis censoribus hunc cum clarissimo imperatore, L. Lucullo, apud exercitum fuisse, superioribus cum eodem quaestore fuisse in Asia, primis, Iulio et Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed, quoniam census non ius civitatis confirmat ac tantum modo indicat eum, qui sit census, ita se iam tum gessisse, pro cive, iis temporibus, quem tu criminaris ne ipsius quidem iudicio in civium Romanorum iure esse versatum, et testamentum saepe fecit nostris legibus et adiit hereditates civium Romanorum et in beneficiis ad aerarium

delatus est a L. Lucullo pro consule. Quaere argu- 6
menta, si quae potes; numquam enim hic neque suo
neque amicorum iudicio revincetur.

Quaeres a nobis, Gratti, cur tanto opere hoc homine 12
delectemur. Quia suppeditat nobis, ubi et animus ex
hoc forensi strepitu reficiatur et aures convicio defessae
conquiescant. An tu existimas aut suppetere nobis
posse, quod cotidie dicamus in tanta varietate rerum,
nisi animos nostros doctrina excolamus, aut ferre
animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina
eadem relaxemus? Ego vero fateor me his studiis
esse deditum. Ceteros pudeat, si qui ita se litteris
abdiderunt, ut nihil possint ex iis neque ad commu-
nem adferre fructum neque in aspectum lucemque
proferre; me autem quid pudeat, qui tot annos ita
vivo, iudices, ut a nullius umquam me tempore aut
commodo aut otium meum abstraxerit aut voluptas
avocarit aut denique somnus retardarit? Quare quis 13
tandem me reprehendat, aut quis mihi iure suscenseat,
si, quantum ceteris ad suas res obeundas, quantum ad
festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias
voluptates et ad ipsam requiem animi et corporis
conceditur temporum, quantum alii tribuunt tempe-
stivis conviviis, quantum denique alveolo, quantum
pilae, tantum mihi egomet ad haec studia recolenda
sumpsero? Atque hoc eo mihi concedendum est
magis, quod ex his studiis haec quoque crescit oratio
et facultas, quae quantacumque in me *est*, numquam
amicorum periculis defuit. Quae si cui levior videtur,
illa quidem certe, quae summa sunt, ex quo fonte
hauriam, sentio.. Nam, nisi multorum praeceptis 14
multisque litteris mihi ab adulescentia suasissem nihil
esse in vita magno opere expetendum nisi laudem atque
honestatem, in ea autem persequenda omnes cruciatus
corporis, omnia pericula mortis atque exilii parvi esse
ducenda, numquam me pro salute vestra in tot ac
tantas dimicationes atque in hos profligatorum homi-

num cotidianos impetus obiecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenae sapientium voces, plena exemplorum vetustas; quae iacerent in tenebris omnia, nisi litterarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum fortissimorum virorum expressas scriptores et Graeci et Latini reliquerunt! quas ego mihi semper in administranda re publica proponens animum et mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam.

7 15 Quaeret quispiam: 'Quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes litteris proditae sunt, istane doctrina, quam tu effers laudibus, eruditi fuerunt?' Difficile est hoc de omnibus confirmare, sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse sine doctrina et naturae ipsius habitu prope divino per se ipsos et moderatos et graves extitisse fateor; etiam illud adiungo, saepius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego hoc contendo, cum ad naturam eximiam et inlustrem accesserit ratio quaedam conformatioque doctrinae, tum illud nescio quid praeclarum ac singulare solere exi- 16 stere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum, ex hoc C. Laelium, L. Furium, moderatissimos homines et continentissimos, ex hoc fortissimum virum et illis temporibus doctissimum, *M.* Catonem illum senem; qui profecto si nihil ad percipiendam colendam*que* virtutem litteris adiuvarentur, numquam se ad earum studium contulissent. Quodsi non hic tantus fructus ostenderetur, et si ex his studiis delectatio sola peteretur, tamen, ut opinor, hanc animi remissionem humanissimam ac liberalissimam iudicaretis. Nam ceterae neque temporum sunt neque aetatum omnium neque locorum; at haec studia adulescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfu-

gium ac solacium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

Quodsi ipsi haec neque attingere neque sensu nostro (8) 17
gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus. Quis nostrum tam animo 8
agresti ac duro fuit, ut Rosci morte nuper non commoveretur? qui cum esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem ac venustatem videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus; nos animorum incredibiles motus celeritatemque ingeniorum neglegemus? Quotiens ego hunc Archiam vidi, iudices, 18
(utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quotiens ego hunc vidi, cum litteram scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de iis ipsis rebus, quae tum agerentur, dicere ex tempore, quotiens revocatum eandem rem dicere commutatis verbis atque sententiis! Quae vero accurate cogitateque scripsisset, ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem perveniret. Hunc ego non diligam, non admirer, non omni ratione defendendum putem? Atque sic a summis hominibus eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum studia ex doctrina et praeceptis et arte constare, poëtam natura ipsa valere et mentis viribus excitari et quasi divino quodam spiritu inflari. Quare suo iure noster ille Ennius 'sanctos' appellat poëtas, quod quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, iudices, 19
sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtae nomen, quod nulla umquam barbaria violavit. Saxa et solitudines voci respondent, bestiae saepe immanes cantu flectuntur atque consistunt; nos instituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vindicant, Salaminii repetunt, Smyrnaei vero suum esse

confirmant itaque etiam delubrum eius in oppido dedicaverunt, permulti alii praeterea pugnant inter se
9 atque contendunt. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, post mortem etiam expetunt; nos hunc vivum, qui et voluntate et legibus noster est, repudiabimus, praesertim cum omne olim studium atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam laudemque celebrandam? Nam et Cimbricas res adulescens attigit et ipsi illi C. Mario, qui durior ad haec studia
20 videbatur, iucundus fuit. Neque enim quisquam est tam aversus a Musis, qui non mandari versibus aeternum suorum laborum facile praeconium patiatur. Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cum ex eo quaereretur, quod acroama aut cuius vocem libentissime audiret: 'eius, a quo sua virtus optime praedicaretur.' Itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit, cuius ingenio putabat ea, quae
21 gesserat, posse celebrari. Mithridaticum vero bellum magnum atque difficile et in multa varietate terra marique versatum totum ab hoc expressum est; qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum et clarissimum virum, verum etiam populi Romani nomen illustrant. Populus enim Romanus aperuit Lucullo imperante Pontum et regiis quondam opibus et ipsa natura et regione vallatum, populi Romani exercitus eodem duce non maxima manu innumerabilis Armeniorum copias fudit, populi Romani laus est urbem amicissimam Cyzicenorum eiusdem consilio ex omni impetu regio atque totius belli ore ac faucibus ereptam esse atque servatam; nostra semper feretur et praedicabitur L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis est, incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis, nostra sunt tropaea, nostra monumenta, nostri triumphi. Quae quorum ingeniis ecferuntur, ab iis populi Romani fama cele-
22 bratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius, itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse

constitutus ex marmore; cuius laudibus certe non solum ipse, qui laudatur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In caelum huius proavus Cato tollitur; magnus honos populi Romani rebus adiungitur. Omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii non sine communi omnium nostrum laude decorantur. Ergo illum, qui haec fecerat, Rudinum hominem maiores nostri in civitatem receperunt; nos hunc Heracliensem multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum de nostra civitate eiciemus?

Nam, si quis minorem gloriae fructum putat ex 23
Graecis versibus percipi quam ex Latinis, vehementer errat, propterea quod Graeca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus exiguis sane continentur. Quare, si res eae, quas gessimus, orbis terrae regionibus definiuntur, cupere debemus, quo manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare, quod cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, haec ampla sunt, tum iis certe, qui de vita gloriae causa dimicant, hoc maximum et periculorum incitamentum est et laborum. Quam multos scrip- 24
tores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur! Atque is tamen, cum in Sigeo ad Achillis tumulum adstitisset: 'O fortunate', inquit, 'adulescens, qui tuae virtutis Homerum praeconem inveneris!' Et vere. Nam, nisi Ilias illa extitisset, idem tumulus, qui corpus eius contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adaequavit, nonne Theophanem Mytilenaeum, scriptorem rerum suarum, in contione militum civitate donavit, et nostri illi fortes viri, sed rustici ac milites dulcedine quadam gloriae commoti quasi participes eiusdem laudis magno illud clamore approbaverunt? Itaque, credo, si civis Ro- 25
manus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla cum Hispanos et Gallos donaret, credo, hunc petentem

repudiasset: quem nos in contione vidimus, cum ei libellum malus poëta de populo subiecisset, quod epigramma in eum fecisset tantum modo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tum vendebat, iubere ei praemium tribui, sed ea condicione, ne quid postea scriberet. Qui sedulitatem mali poëtae duxerit aliquo tamen praemio dignam, huius ingenium et
26 virtutem in scribendo et copiam non expetisset? Quid? a Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se neque per Lucullos impetravisset? qui praesertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubae natis poëtis pingue quiddam sonantibus atque peregrinum tamen aures
11 suas dederet. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest, sed prae nobis ferendum: Trahimur omnes studio laudis, et optimus quisque maxime gloria ducitur. Ipsi illi philosophi etiam in iis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt; in eo ipso, in quo praedicationem nobilitatemque despiciunt, praedicari de se
27 ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, summus vir et imperator, Acci, amicissimi sui, carminibus templorum ac monimentorum aditus exornavit suorum. Iam vero ille, qui cum Aetolis Ennio comite bellavit, Fulvius non dubitavit Martis manubias Musis consecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poëtarum nomen et Musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices a Musarum honore et a poëtarum salute abhorrere.

28 Atque ut id libentius faciatis, iam me vobis, iudices, indicabo et de meo quodam amore gloriae nimis acri fortasse, verum tamen honesto vobis confitebor. Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute huius *urbis* atque imperii et pro vita civium proque universa re publica gessimus, attigit hic versibus atque inchoavit. Quibus auditis, quod mihi magna res et iucunda visa est, hunc ad perficiendum

adhortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat praeter hanc laudis et gloriae; qua quidem detracta, iudices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitae curriculo et tam brevi tantis nos in laboribus exerceamus? Certe, si nihil 29
animus praesentiret in posterum, et si, quibus regionibus vitae spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas, nec tantis se laboribus frangeret neque tot curis vigiliisque angeretur nec totiens de ipsa vita dimicaret. Nunc insidet quaedam in optimo quoque virtus, quae noctes ac dies animum gloriae stimulis concitat atque admonet non cum vitae tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adaequandam. An 12
vero tam parvi animi videamur esse omnes, qui in re 30
publica atque in his vitae periculis laboribusque versamur, ut, cum usque ad extremum spatium nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An statuas et imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerunt; consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem nonne multo malle debemus summis ingeniis expressam et politam? Ego vero omnia, quae gerebam, iam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terrae memoriam sempiternam. Haec vero *sive* a meo sensu post mortem afutura est sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit, nunc quidem certe cogitatione quadam speque delector.

Quare conservate, iudices, hominem pudore eo, 31
quem amicorum videtis comprobari cum dignitate, tum etiam vetustate, ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitum esse videatis, causa vero eius modi, quae beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quae cum ita sint, petimus a vobis, iudices, si qua non modo humana,

verum etiam divina in tantis ingeniis commendatio debet esse, ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit, qui etiam his recentibus nostris vestrisque domesticis periculis aeternum se testimonium laudis daturum esse profitetur estque ex eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti itaque dicti, sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestra levatus potius quam acerbitate violatus esse videatur.

32 Quae de causa pro mea consuetudine breviter simpliciterque dixi, iudices, ea confido probata esse omnibus; quae a forensi aliena iudicialique consuetudine et de hominis ingenio et communiter de ipso studio locutus sum, ea, iudices, a vobis spero esse in bonam partem accepta, ab eo, qui iudicium exercet, certo scio.

M. TULLI CICERONIS
PRO L. FLACCO ORATIO.

ARGUMENTUM.

L. Valerius Flaccus, qui in opprimenda coniuratione Catilinae eiusque sociorum M. Ciceronem consulem egregie adiuverat, anno u. c. 691 sorte nactus erat Asiam provinciam eamque provinciam anno post D. Iunio Silano L. Licinio Murena coss. satis quidem avare atque iniuste, ut videtur, administraverat. Anno post cum ei successisset Q. Cicero (v. Cic. ad Att. I 15. 1), Romam rediit. Hic provinciales, quorum commoda laeserat, ut suam rem augeret, L. Flacco accusationem de pecuniis repetundis parare studuerunt eoque facilius impetraverunt, ut eam accusationem D. Laelius susciperet eamque subscriptores adiuvarent L. Balbus et Appuleius Decianus, quod L. Flaccus propter partium studium inimicitias multorum contraxerat eiusque condemnatio facile perfici posse videbatur. Cum D. Laelius ad investiganda crimina comparandasque litteras ac testimonia, quibus accusationem stabiliret, multum sibi temporis sumpsisset, iudicium demum C. Iulio Caesare M. Calpurnio Bibulo coss. anno u. 695 factum est, quo in iudicio L. Flaccum praeter Q. Hortensium, cuius de oratione conferatur Ciceronis ad Atticum epist. II 15. 1, hac ipsa, cuius maxima pars novis fragmentis Angeli Mai opera olim adaucta infra legitur, oratione defendit eiusque absolutionem perfecit. Vid. Macrob. Saturn. II 1. 13.

Cum in maximis periculis huius urbis atque im- 1
perii, gravissimo atque acerbissimo rei publicae casu 1
socio atque adiutore consiliorum periculorumque meorum L. Flacco caedem a vobis, coniugibus, liberis

vestris, vastitatem a templis, delubris, urbe, Italia depellebam, sperabam, iudices, honoris potius L. Flacci me adiutorem futurum quam miseriarum deprecatorem. Quod enim esset praemium dignitatis, quod populus Romanus cum huius maioribus semper detulisset, huic denegaret, cum L. Flaccus veterem Valeriae gentis in liberanda patria laudem prope quingentesimo anno
2 rei publicae rettulisset? Sed si forte aliquando aut beneficii huius obtrectator aut virtutis hostis aut laudis invidus exstitisset, existimabam L. Flacco multitudinis potius imperitae nullo tamen cum periculo quam sapientissimorum et lectissimorum virorum iudicium esse subeundum. Etenim, quibus auctoribus et defensoribus omnium tum salus esset non civium solum, verum etiam gentium defensa ac retenta, neminem umquam putavi per eos ipsos periculum huius fortunis atque insidias creaturum. Quodsi esset aliquando futurum, ut aliquis de L. Flacci pernicie cogitaret, numquam tamen existimavi, iudices, D. Laelium, optimi viri filium, optima ipsum spe praeditum summae dignitatis, eam suscepturum accusationem, quae sceleratorum civium potius odio et furori quam ipsius virtuti atque institutae adulescentiae conveniret. Etenim, cum a clarissimis viris iustissimas inimicitias saepe cum bene meritis civibus depositas esse vidissem, non sum arbitratus quemquam amicum rei publicae, posteaquam L. Flacci amor in patriam perspectus esset, novas huic inimicitias nulla accepta in-
3 iuria denuntiaturum. Sed quoniam, iudices, multa nos et in nostris rebus et in re publica fefellerunt, ferimus ea, quae sunt ferenda; tantum a vobis petimus, ut omnia rei publicae subsidia, totum statum civitatis, omnem memoriam temporum praeteritorum, salutem praesentium, spem reliquorum in vestra potestate, in vestris sententiis, in hoc uno iudicio positam esse et defixam putetis. Si umquam res publica consilium, gravitatem, sapientiam [, providentiam] iudicum im-

ploravit, hoc, hoc, inquam, tempore implorat. Non 2
estis de Lydorum aut Mysorum aut Phrygum, qui huc compulsi concitatique venerunt, sed de vestra re publica iudicaturi, de civitatis statu, de communi salute, de spe bonorum omnium, si qua reliqua est etiam nunc, quae fortium civium mentes cogitationesque sustentet; omnia alia perfugia bonorum, praesidia innocentium, subsidia rei publicae, consilia, auxilia, iura ceciderunt. Quem enim [alium] appellem, quem obtester, 4
quem implorem? senatumne? At is ipse auxilium petit a vobis et confirmationem auctoritatis suae vestrae potestati permissam esse sentit. An equites Romanos? Iudicabitis principes eius ordinis quinquaginta, quod cum omnibus senseritis. An populum Romanum? At is quidem omnem suam de nobis potestatem tradidit vobis. Quam ob rem, nisi hoc loco, nisi apud vos, nisi per vos, iudices, non auctoritatem, quae amissa est, sed salutem nostram, quae spe exigua extremaque pendet, tenuerimus, nihil est praeterea, quo confugere possimus; nisi forte, quae res hoc iudicio temptetur, quid agatur, cui causae fundamenta iaciantur, iudices, non videtis. Condemnatus est is, qui Catilinam signa 5
patriae inferentem interemit; quid est causae, cur non is, qui Catilinam ex urbe pepulit, pertimescat? Rapitur ad poenam, qui indicia communis exitii cepit; cur sibi confidat is, qui ea proferenda et patefacienda curavit? Socii consiliorum, ministri comitesque vexantur; quid auctores, quid duces, quid principes sibi exspectent? Atque utinam inimici nostri ac bonorum omnium mecum potius contendant! Utrum tum omnes boni duces nostri an comites fuerint ad communem conservandam salutem ***

Fragmenta a scholiasta Bobiensi servata.

Strangulatos maluit dicere.
Quid sibi meus necessarius Caetra voluit?

Quid vero Decianus?

Utinam esset proprie mea! Senatus igitur magna ex parte ***

Di, inquam, immortales! Lentulum ***

Fragmentum Mediolanense.

*** externum cum domestica vita naturaque constaret. Itaque non patiar, D. Laeli, te tibi hoc sumere atque hanc ceteris in posterum, nobis in praesens tempus legem condicionemque ***

Cum adulescentiam notaris, cum reliquum tempus aetatis turpitudinis maculis consperseris, cum privatarum rerum ruinas, cum domesticas labes, cum urbanam infamiam, cum Hispaniae, Galliae, Ciliciae, Cretae, quibus in provinciis non obscure versatus est, vitia et flagitia protuleris, tum denique, quid Tmolitae et Lorymeni de L. Flacco existiment, audiemus. Quem vero tot tam gravesque provinciae salvum esse cupiant, quem plurimi cives tota ex Italia devincti necessitudine ac vetustate defendant, quem haec communis nostrum omnium patria propter recentem summi beneficii memoriam complexa teneat, hunc etiamsi tota Asia deposcit ad supplicium, defendam, resistam. Quid? si neque tota neque optima neque incorrupta neque sua sponte nec iure nec more nec vere nec religiose nec integre, si inpulsa, si sollicitata, si concitata, si coacta, si impie, si temere, si cupide, si inconstanter nomen suum misit in hoc iudicium per egentissimos testes, ipsa autem nihil queri vere de iniuriis potest, tamenne, iudices, haec ad breve tempus audita longinqui temporis cognitarum rerum fidem derogabunt? Tenebo igitur hunc ordinem defensor, quem fugit inimicus, et accusatorem urgebo atque insequar et ultro crimen ab adversario flagitabo. Quid est, Laeli? num quid ea .... qui quidem non in umbra neque in illius aetatis disciplinis artibusque versatus est? Etenim puer cum patre consule ad bellum est

profectus. Nimirum etiam hoc ipso nomine aliquid . . ia sus ***

FRAGMENTA SCHOLIASTAE BOBIENSIS.

Sed si neque Asiae luxuries infirmissimum tempus aetatis ***

Ex hoc aetatis gradu se ad exercitum C. Flacci patrui contulit.

Tribunus militaris cum P. Servilio, gravissimo et sanctissimo cive, profectus.

Quorum amplissimis iudiciis ornatus quaestor factus est.

M. Pisone, qui cognomen frugalitatis nisi accepisset, ipse peperisset.

Idem novum bellum suscepit atque confecit.

Non Asiae testibus, sed accusatoribus contubernalibus traditus.

Hunc igitur virum, Laeli, quibus tandem rebus 3 6 oppugnas? Fuit P. Servilio imperatore in Cilicia tribunus militum; ea res siletur. Fuit M. Pisoni quaestor in Hispania; vox de quaestura missa nulla est. Bellum Cretense ex magna parte gessit atque una cum summo imperatore sustinuit; muta est huius temporis accusatio. Praeturae iuris dictio, res varia et multiplex ad suspiciones et simultates, non attingitur. At vero in summo et periculosissimo rei publicae tempore etiam ab inimicis eadem praetura laudatur. At a testibus laeditur. Antequam dico, a quibus qua spe, qua vi, qua re concitatis, qua levitate, qua egestate, qua perfidia, qua audacia praeditis, dicam de genere universo et de condicione omnium nostrum. Per deos immortales! iudices, vos, quo modo is, qui anno ante Romae ius dixerat, anno post in Asia ius dixerit, a testibus quaeretis ignotis, ipsi coniectura nihil iudicabitis? In tam varia iuris dictione tam multa decreta, tot hominum gratiosorum laesae voluntates! quae est umquam iacta non suspicio

(quae tamen solet esse falsa), sed iracundiae vox aut
7 doloris? Et is est reus avaritiae, qui in uberrima re
turpe compendium, in maledicentissima civitate, in
suspiciosissimo negotio maledictum omne, non modo
crimen effugit? Praetereo illa, quae praetereunda non
sunt, nullum huius in privatis rebus factum avarum,
nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re
familiari sordem posse proferri. Quibus igitur testibus
8 ego hosce possum refutare nisi vobis? Tmolites ille
vicanus, homo non modo nobis, sed ne inter suos
quidem notus, vos docebit, qualis sit L. Flaccus?
quem vos modestissimum adulescentem, provinciae
maximae sanctissimum virum, vestri exercitus fortis-
simum militem, diligentissimum ducem, temperantis-
simum legatum quaestoremque cognoverunt, quem vos
praesentes constantissimum senatorem, iustissimum
praetorem, [atque] amantissimum rei publicae civem
4 iudicavistis. De quibus vos aliis testes esse debetis, de
9 iis ipsi alios testes audietis? At quos testes? Primum
dicam, id quod est commune, Graecos; non quo nationi
huic ego unus maxime fidem derogem. Nam, si quis
umquam de nostris hominibus a genere isto studio
ac voluntate non abhorrens fuit, me et esse arbitror
et magis etiam tum, cum plus erat otii, fuisse. Sed
sunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui
ad hoc iudicium deducti non sunt, multi impudentes,
illiterati, leves, quos variis de causis video concitatos.
Verum tamen hoc dico de toto genere Graecorum:
Tribuo illis litteras, do multarum artium disciplinam,
non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, di-
cendi copiam, denique etiam, si quae sibi alia sumunt,
non repugno; testimoniorum religionem et fidem num-
quam ista natio coluit, totiusque huiusce rei quae sit
10 vis, quae auctoritas, quod pondus, ignorant. Unde
illud est: 'Da mihi testimonium mutuum'? num
Gallorum, num Hispanorum putatur? Totum istud
Graecorum est, ut etiam, qui Graece nesciunt, hoc

quibus verbis a Graecis dici soleat, sciant. Itaque videte, quo vultu, qua confidentia dicant; tum intellegetis, qua religione dicant. Numquam nobis ad rogatum respondent, semper accusatori plus quam ad rogatum, numquam laborant, quem ad modum probent, quod dicunt, sed quem ad modum se explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco, quod, ut ipse aiebat, libertus erat eius turpi iudicio condemnatus. Nihil dixit, quod laederet, cum cuperet; impediebat enim religio; tamen id, quod dixit, quanto cum pudore, quo tremore et pallore dixit! Quam promptus homo P. 11
Septimius, quam iratus de iudicio et de vilico! Tamen haesitabat, tamen eius iracundiae religio non numquam repugnabat. Inimicus M. Caelius, quod, cum in re manifesta putasset nefas esse publicanum iudicare contra publicanum, sublatus erat e numero recuperatorum, tamen tenuit se neque attulit in iudicium quicquam ad laedendum nisi voluntatem. Hi si Graeci 5
fuissent, ac nisi nostri mores ac disciplina plus valeret quam dolor ac simultas, omnes se spoliatos, vexatos, fortunis eversos esse dixissent. Graecus testis cum ea voluntate processit, ut laedat, non iuris iurandi, sed laedendi verba meditatur; vinci, refelli, coargui putat esse turpissimum; ad id se parat, nihil curat aliud. Itaque non optimus quisque nec gravissimus, sed impudentissimus loquacissimusque deligitur. Vos 12
autem in privatis minimarum rerum iudiciis testem diligenter expenditis; etiamsi formam hominis, si nomen, si tribum nostis, mores tamen exquirendos putatis. Qui autem dicit testimonium ex nostris hominibus, ut se ipse sustentat, ut omnia verba moderatur, ut timet, ne quid iracunde, ne quid plus minusve, quam sit necesse, dicat! Num illos item putatis, quibus ius iurandum iocus est, testimonium ludus, existimatio verba et ineptiae, laus, merces, gratia, gratulatio proposita est omnis in impudenti mendacio? Sed non dilatabo orationem meam; etenim potest

esse infinita, si mihi libeat totius gentis in testimoniis dicendis explicare levitatem. Sed proprius accedam; de his nostris testibus dicam.

13 Vehementem accusatorem nacti sumus, iudices, et inimicum in omni genere odiosum ac molestum; quem spero his nervis fore magno usui et amicis et rei publicae; sed certe inflammatus incredibili cupiditate hanc causam accusationemque suscepit. Qui comitatus in inquirendo! Comitatum dico; immo vero quantus exercitus! quae iactura, qui sumptus, quanta largitio! Quae quamquam utilia sunt causae, timide tamen dico, quod vereor, ne Laelius ex his rebus, quas sibi suscepit gloriae causa, putet aliquid oratione mea sermonis in sese aut invidiae esse quaesitum.

6 Itaque hanc partem totam relinquam; tantum a vobis petam, iudices, ut, si quid ipsi audistis communi fama atque sermone de vi, de manu, de armis, de copiis, memineritis; quarum rerum invidia lege hac recenti ac nova certus est inquisitioni comitum numerus con-

14 stitutus. Sed ut hanc vim omittam, quanta illa sunt, quae quoniam accusatorio iure et more sunt facta, reprehendere non possumus, queri tamen cogimur! primum quod distributis partibus sermo est tota Asia dissipatus Cn. Pompeium, quod L. Flacco esset vehementer inimicus, contendisse a D. Laelio, paterno amico ac pernecessario, ut hunc hoc iudicio arcesseret, omnemque ei suam auctoritatem, gratiam, copias, opes ad hoc negotium conficiendum detulisse. Id hoc veri similius Graecis hominibus videbatur, quod paulo ante in eadem provincia familiarem Laelium Flacco viderant. Pompei autem auctoritas cum apud omnes tanta est, quanta esse debet, tum excellit in ista provincia, quam nuper et praedonum et regum bello liberavit. Adiunxit illa, ut eos, qui domo exire nolebant, testimonii denuntiatione terreret, qui domi stare non pot-

15 erant, largo et liberali viatico commoveret. Sic adulescens ingenii plenus locupletes metu, tenues praemio,

stultos errore permovit; sic sunt expressa ista praeclara, quae recitantur, psephismata non sententiis neque auctoritatibus declarata, non iure iurando constricta, sed porrigenda manu profundendoque clamore multitudinis concitatae.

O morem praeclarum disciplinamque, quam a 7
maioribus accepimus, siquidem teneremus! sed nescio quo pacto iam de manibus elabitur. Nullam enim illi nostri sapientissimi et sanctissimi viri vim contionis esse voluerunt; quae scisceret plebes, aut quae populus iuberet, summota contione, distributis partibus, tributim et centuriatim discriptis ordinibus, classibus, aetatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgata et cognita iuberi vetarique voluerunt. Graecorum autem totae res publicae sedentis contionis 16
temeritate administrantur. Itaque, ut hanc Graeciam, quae iam diu suis consiliis perculsa et afflicta est, omittam, illa vetus, quae quondam opibus, imperio, gloria floruit, hoc uno malo concidit, libertate immoderata ac licentia contionum. Cum in theatro imperiti homines rerum omnium rudes ignarique conserderant, tum bella inutilia suscipiebant, tum seditiosos homines rei publicae praeficiebant, tum optime meritos cives e civitate eiciebant. Quodsi haec Athenis 17
tum, cum illae non solum in Graecia, sed prope cunctis gentibus enitebant, accidere sunt solita, quam moderationem putatis in Phrygia aut in Mysia contionum fuisse? Nostras contiones illarum nationum homines plerumque perturbant; quid, cum soli sint ipsi, tandem fieri putatis? Caesus est virgis Cymaeus ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat ausus. Data Laelio contio est. Processit ille et Graecus apud Graecos non de culpa sua dixit, sed de poena questus est. Porrexerunt manus; psephisma natum est. Hoc testimonium est? Nuper epulati, paulo ante omni largitione saturati Pergameni, quod Mithridates, qui multitudinem illam non auctoritate sua,

sed sagina tenebat, se velle dixit, id sutores et zonarii conclamarunt. Hoc testimonium est civitatis? Ego testes a Sicilia publice deduxi; verum erant ea testimonia non concitatae contionis, sed iurati senatus.
18 Quare iam non est mihi contentio cum teste, vobis videndum est, sintne haec testimonia putanda.

8 Adulescens bonus, honesto loco natus, disertus cum maximo ornatissimoque comitatu venit in oppidum Graecorum, postulat contionem, locupletes homines et graves, ne sibi adversentur, testimonii denuntiatione deterret, egentes et leves spe legationis et viatico publico, privata etiam benignitate prolectat. Opifices et tabernarios atque illam omnem faecem civitatum quid est negotii concitare, in eum praesertim, qui nuper summo cum imperio fuerit, summo autem in amore esse propter ipsum imperii nomen non potu-
19 erit? Mirandum vero est homines eos, quibus odio sunt nostrae secures, nomen acerbitati, scriptura, decumae, portorium morti, libenter arripere facultatem laedendi, quaecumque detur! Mementote igitur, cum audietis psephismata, non audire vos testimonia, audire temeritatem vulgi, audire vocem levissimi cuiusque, audire strepitum imperitorum, audire contionem concitatam levissimae nationis. Itaque perscrutamini penitus naturam rationemque criminum; iam nihil praeter speciem, nihil praeter terrorem ac minas reperietis.

9 *** In aerario nihil habent civitates, nihil in vecti-
20 galibus. Duae rationes conficiendae pecuniae, aut versura aut tributo; nec tabulae creditoris proferuntur, nec tributi confectio ulla recitatur. Quam vero facile falsas rationes inferre et in tabulas, quodcumque commodum est, referre soleant, ex Cn. Pompei litteris ad Hypsaeum et Hypsaei ad Pompeium missis, quaeso, cognoscite. LITTERAE POMPEI ET HYPSAEI. Satisne vobis coarguere his auctoribus dissolutam Graecorum consuetudinem licentiamque impudentem videmur? Nisi forte, qui Cn. Pompeium, qui praesentem, qui

nullo impellente fallebant, eos urgente Laelio in absentem et in L. Flaccum aut timidos fuisse aut religiosos putamus. Sed fuerint incorruptae litterae domi; 21
nunc vero quam habere auctoritatem aut quam fidem possunt? Triduo lex ad praetorem deferri, iudicum signis obsignari iubet; tricesimo die vix deferuntur. Ne corrumpi tabulae facile possint, idcirco lex obsignatas in publico poni voluit; at obsignantur corruptae. Quid refert igitur, tanto post ad iudices deferantur an omnino non deferantur?

Quid? si testium studium cum accusatore sociatum 10
est, tamenne isti testes habebuntur? Ubi est igitur illa exspectatio, quae versari in iudiciis solet? Nam antea, cum dixerat accusator acriter et vehementer, cumque defensor suppliciter demisseque responderat, tertius ille erat exspectatus locus testium, qui aut sine ullo studio dicebant aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis. Hoc vero quid est? Una sedent, ex 22
accusatorum subselliis surgunt, non dissimulant, non verentur. De subselliis queror; una ex domo prodeunt; si verbo titubaverint, quo revertantur, non habebunt. An quisquam esse testis potest, quem accusator sine cura interroget nec metuat, ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat? Ubi est igitur illa laus oratoris, quae vel in accusatore antea vel in patrono spectari solebat: 'Bene testem interrogavit; callide accessit, reprehendit; quo voluit, adduxit; convicit et elinguem reddidit'? Quid tu istum roges, Laeli, qui, priusquam 23
hoc 'Te rogo' dixeris, plura etiam effundet, quam tu ei domi ante praescripseris? Quid ego autem defensor rogem? Nam aut oratio testium refelli solet aut vita laedi. Qua disputatione orationem refellam eius, qui dicit: 'Dedimus', nihil amplius? In hominem dicendum est igitur, cum oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum est ergo et deplorandum, id quod iam dudum facio, de omni accusationis iniquitate, primum de communi genere

testium; dicit enim natio minime in testimoniis dicendis religiosa. Propius accedo; nego esse ista testimonia, quae tu [ipse] psephismata appellas, sed fremitum egentium et motum quendam temerarium Graeculae contionis. Intrabo etiam magis. Qui gessit, non adest, qui numerasse dicitur, non est deductus; privatae litterae nullae proferuntur, publicae retentae sunt in accusatorum potestate; summa est in testibus; hi vivunt cum inimicis, adsunt cum adversariis, habitant
24 cum accusatoribus. Utrum hic tandem disceptationem et cognitionem veritatis an innocentiae labem aliquam aut ruinam fore putatis? Multa enim sunt eius modi, iudices, ut, etiamsi in homine ipso, de quo agitur, neglegenda sint, tamen in condicione atque in exemplo
11 pertimescenda videantur. Si quem infimo loco natum, nullo splendore vitae, nulla commendatione famae defenderem, tamen civis a civibus communis humanitatis iure ac misericordia deprecarer, ne ignotis testibus, ne incitatis, ne accusatoris consessoribus, convivis, contubernalibus, ne hominibus levitate Graecis, crudelitate barbaris civem ac supplicem vestrum dederetis, ne periculosam imitationem exempli reliquis in
25 posterum proderetis. Sed cum L. Flacci res agatur, cuius ex familia qui primus consul est factus, primus in hac civitate consul fuit, cuius virtute regibus exterminatis libertas in re publica constituta est, quae usque ad hoc tempus honoribus, imperiis, rerum gestarum gloria continuata permansit, cumque ab hac perenni contestataque virtute maiorum non modo non degenerarit L. Flaccus, sed, quam maxime florere in generis sui gloria viderat, laudem patriae in libertatem vindicandae praetor adamarit, in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum prodatur, pertimescam, in quo, etiamsi quid errasset, omnes boni conivendum
26 esse arbitrarentur? Quod quidem ego non modo non postulo, sed contra, iudices, vos oro et obtestor, ut totam causam quam maxime intentis oculis, ut aiunt,

[acerrime] contemplemini. Nihil religione testatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expressum contraque omnia corrupta libidine, iracundia, studio, pretio, periurio reperientur.

Etenim iam universa istorum cognita cupiditate 12 27
accedam ad singulas querellas criminationesque Graecorum. Classis nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur. Quod nos factum, iudices, confitemur. Sed, si hoc crimen est, aut in eo est, quod non licuerit imperare, aut in eo, quod non opus fuerit navibus, aut in eo, quod nulla hoc praetore classis navigarit. Licuisse ut intellegas, cognosce, quid me consule senatus decreverit, cum quidem nihil a superioribus continuorum annorum decretis discesserit. SENATUS CONSULTUM. Proximum est ergo, ut, opus fuerit classe necne, quaeramus. Utrum igitur hoc Graeci statuent aut ullae exterae nationes an nostri praetores, nostri duces, nostri imperatores? Equidem existimo in eius modi regione atque provincia, quae mari cincta, portibus distincta, insulis circumdata esset, non solum praesidii, sed etiam ornandi imperii causa navigandum fuisse. Haec enim ratio ac magnitudo animorum in 28
maioribus nostris fuit, ut, cum in privatis rebus suisque sumptibus minimo contenti tenuissimo cultu viverent, in imperio atque in publica dignitate omnia ad gloriam splendoremque revocarent. Quaeritur enim in re domestica continentiae laus, in publica dignitatis. Quodsi etiam praesidii causa classem habuit, quis erit tam iniquus, qui reprehendat? 'Nulli erant praedones.' Quid? nullos fore quis praestare poterat? 'Minuis', inquit, 'gloriam Pompei.' Immo tu auges 29
molestiam. Ille enim classes praedonum, urbes, portus, receptacula sustulit, pacem maritimam summa virtute atque incredibili celeritate confecit; illud vero neque suscepit neque suscipere debuit, ut, si qua uspiam navicula praedonum apparuisset, accusandus videretur. Itaque ipse in Asia, cum omnia iam bella terra marique

confecisset, classem tamen isdem istis civitatibus imperavit. Quod si tum statuit opus esse, cum ipsius praesentis nomine tuta omnia et pacata esse poterant, quid, cum ille decessisset, Flacco existimatis statuendum et faciendum fuisse? Quid? nos hic nonne ipso Pompeio auctore Silano et Murena consulibus decrevimus, ut classis in Italia navigaret? nonne eo ipso tempore, cum L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hic in mare superum et inferum sestertium ter et quadragiens erogabamus? Quid? postero anno nonne M. Curtio et P. Sextilio quaestoribus pecunia in classem est erogata? Quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa est enim gloria divina Pompei, primum praedones eos, qui tum, cum illi bellum maritimum gerendum datum est, toto mari dispersi vagabantur, redactos esse omnes in potestatem, deinde Syriam esse nostram, Ciliciam teneri, Cyprum per Ptolomaeum regem nihil audere, praeterea Cretam Metelli virtute esse nostram, nihil esse, unde proficiscantur, nihil, quo revertantur, omnes sinus, promunturia, litora, insulas, urbes maritimas claustris imperii nostri contineri. Quodsi Flacco praetore nemo in mari praedo fuisset, tamen huius diligentia reprehendenda non esset. Idcirco enim, quod hic classem habuisset, existimarem non fuisse. Quid? si L. Eppi, L. Agri, C. Cesti, equitum Romanorum, huius etiam clarissimi viri, Cn. Domiti, qui in Asia tum legatus fuit, testimonio doceo eo ipso tempore, quo tu negas classem habendam fuisse, complures a praedonibus esse captos, tamen Flacci consilium in remigibus imperandis reprehendetur? Quid, si etiam occisus est a piratis Adramytenus homo nobilis, cuius est fere nobis omnibus nomen auditum, Atyanas pugil Olympionices? hoc est apud Graecos, quoniam de eorum gravitate dicimus, prope maius et gloriosius quam Romae triumphasse. 'At neminem cepisti.' Quam multi orae maritimae clarissimi viri praefuerunt, qui

13 30 31

cum praedonem nullum cepissent, mare tamen tutum praestiterunt! Casus est enim in capiendo, locus, eventus, occasio; defendendi facilis est cautio non solum latibulis occultorum locorum, sed etiam tempe- 14
statum moderatione et conversione. Reliquum est, ut 14 32
quaeratur, utrum ista classis cursu et remis an sumptu tantum et litteris navigarit. Num id igitur negari potest, cuius rei cuncta testis est Asia, bipertito classem distributam fuisse, ut una pars supra Ephesum, altera infra Ephesum navigaret? Hac classe M. Crassus, vir amplissimus, ab Aeno in Asiam, his navibus Flaccus ex Asia in Macedoniam navigavit. In quo igitur praetoris est diligentia requirenda? in numero navium et in discriptione aequabili sumptus? Dimidium eius, quo Pompeius erat usus, imperavit; num potuit parcius? Discripsit autem pecuniam ad Pompei rationem, quae fuit accommodata L. Sullae discriptioni. Qui cum omnes Asiae civitates pro portione [in provincias] discripsisset, illam rationem in imperando sumptu et Pompeius et Flaccus secutus est. Neque est adhuc tamen ea summa completa. 'Non refert.' 33
Vero; quid *ut* lucretur? Cum enim onus imperatae pecuniae suscipit, id, quod tu crimen esse vis, confitetur. Qui igitur probari potest in ea pecunia non referenda crimen sibi ipsum facere, in qua crimen esset nullum, si referret? At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco successerit, pecuniam ullam in remiges imperasse. Equidem Q. fratris mei laude delector, sed aliis magis gravioribus atque maioribus. Aliud quiddam statuit, aliud vidit; existimavit, quocumque tempore auditum quid esset de praedonibus, quam vellet subito classem se comparaturum. Denique hoc primus frater meus in Asia fecit, ut hoc sumptu remigum civitates levaret; crimen autem tum videri solet, cum aliquis sumptus instituit eos, qui antea non erant instituti, non cum successor aliquid immutat de institutis priorum. Flaccus, quid alii

postea facturi essent, scire non poterat, quid fecissent, videbat.

15 34 Sed, quoniam de communi totius Asiae crimine est dictum, aggrediar iam ad singulas civitates; ex quibus sit sane nobis prima civitas Acmonensis. Citat praeco voce maxima legatos Acmonenses. Procedit unus Asclepiades. Prodeant. Etiamne praeconem mentiri coëgisti? Est enim, credo, is vir iste, ut civitatis nomen sua auctoritate sustineat, damnatus turpissimis iudiciis domi, notatus litteris publicis; cuius de probris, adulteriis ac stupris exstant Acmonensium litterae, quas ego non solum propter longitudinem, sed etiam propter turpissimam obscenitatem verborum praetereundas puto. Dixit publice data drachmarum $\overline{\text{CCVI}}$. Dixit tantum, nihil ostendit, nihil protulit; sed adiunxit, id quod certe, quoniam erat domesticum, docere debuit, se privatim drachmarum $\overline{\text{CCVI}}$ dedisse. Quantum sibi ablatum homo impudentissimus dicit, tantum numquam est ausus ut haberet 35 optare. Ab A. Sextilio dicit se dedisse et a suis fratribus. Potuit dare Sextilius; nam fratres quidem consortes sunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium; fratres denique ipsi prodeant; quam volent impudenter mentiantur et, quod numquam habuerint, dedisse se dicant; tamen aliquid fortasse coram producti dicent, in quo reprehendantur. 'Non deduxi', inquit, 'Sextilium.' Cedo tabulas. 'Non deportavi.' Fratres saltem exhibe. 'Non denuntiavi.' Quod ergo unus Asclepiades fortuna egens, vita turpis, existimatione damnatus impudentia atque audacia fretus sine tabulis, sine auctore iecerit, id nos quasi crimen aut testimonium 36 pertimescemus? Idem laudationem, quam nos ab Acmonensibus Flacco datam proferebamus, falsam esse dicebat. Cuius quidem laudationis iactura exoptanda nobis fuit. Nam, ut signum publicum inspexit praeclarus iste auctor suae civitatis, solere suos cives ceterosque Graecos ex tempore, quod opus sit, obsi-

gnare dixit. Tu vero tibi habeto istam laudationem; nec enim Acmonensium testimonio Flacci vita et dignitas nititur. Das enim mihi, quod haec causa maxime postulat, nullam gravitatem, nullam constantiam, nullum firmum in Graecis hominibus consilium, nullam denique esse testimonii fidem. Nisi vero hactenus ista formula testimonii atque orationis tuae describi ac distingui potest, ut Flacco absenti aliquid civitates tribuisse dicantur, Laelio praesenti per se agenti vi legis, iure accusationis, opibus praeterea suis terrenti ac minanti nihil temporis causa scripsisse aut obsignasse videantur. Equidem in minimis rebus 16 37
saepe res magnas vidi, iudices, deprehendi ac teneri, ut in hoc Asclepiade. Haec, quae est nobis prolata, laudatio obsignata erat creta illa Asiatica, quae fere est omnibus nota nobis, qua utuntur omnes non modo in publicis, sed etiam in privatis litteris, quas cotidie videmus mitti a publicanis, saepe uni cuique nostrum. Neque enim testis ipse signo inspecto falsum nos proferre dixit, sed levitatem totius Asiae protulit, de qua nos et libenter et facile concedimus. Nostra igitur laudatio, quam ille temporis causa nobis datam dicit, datam quidem confitetur, consignata creta est; in illo autem testimonio, quod accusatori dicitur datum, ceram esse vidimus. Hic ego, iudices, si vos 38
Acmonensium decretis, si ceterorum Phrygum litteris permoveri putarem, vociferarer et, quam maxime possem, contenderem, testarer publicanos, excitarem negotiatores, vestram etiam scientiam implorarem; cera deprehensa confiderem totius testimonii fictam audaciam manifesto comprehensam atque oppressam teneri. Nunc vero non insultabo vehementius nec volitabo in hoc insolentius neque in istum nugatorem tamquam in aliquem testem invehar neque in toto Acmonensium testimonio, sive hic confictum est, ut apparet, sive missum domo est, ut dicitur, commovebor. Etenim, quibus ego laudationem istam remit-

tam, quoniam sunt, ut Asclepiades dicit, leves, horum testimonium non pertimescam.

17 39 Venio nunc ad Dorylensium testimonium; qui producti tabulas se publicas ad Speluncas perdidisse dixerunt. O pastores nescio quos cupidos litterarum, siquidem nihil istis praeter litteras abstulerunt! Sed aliud esse causae suspicamur, ne forte isti parum versuti esse videantur. Poena est, ut opinor, Dorylai gravior quam apud alios falsarum et corruptarum litterarum. Si veras protulissent, criminis nihil erat, si falsas, erat poena. Bellissimum putarunt dicere 40 amissas. Quiescant igitur et me hoc in lucro ponere atque aliud agere patiantur. Non sinunt. Supplet enim iste nescio qui et privatim dicit se dedisse. Hoc vero ferri nullo modo potest. Qui de tabulis publicis recitat iis, quae in accusatoris potestate fuerunt, non debet habere auctoritatem; sed tamen iudicium fieri videtur, cum tabulae illae ipsae, cuicuimodi sunt, proferuntur. Cum vero is, quem nemo vestrum vidit umquam, nemo, qui mortalis esset, audivit, tantum dicit: 'Dedi', dubitabitis, iudices, quin ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum civem vindicetis? Atque huic eidem nuper tres equites Romani honesti et graves, cum in causa liberali eum, qui asserebatur, cognatum suum esse diceret, non crediderunt. Qui hoc evenit, ut, qui locuples testis doloris et sanguinis sui non fuerit, idem sit gravis auctor iniuriae publicae? 41 Atque hic Dorylensis nuper cum ecferretur, magna frequentia consessuque vestro mortis illius invidiam in L. Flaccum Laelius conferebat. Facis iniuste, Laeli, si putas nostro periculo vivere tuos contubernales, praesertim cum tua neglegentia factum arbitremur. Homini enim Phrygi, qui arborem numquam vidisset, fiscinam ficorum obiecisti. Cuius mors te aliqua re levavit; edacem enim hospitem amisisti; Flacco vero quid profuit? qui valuit tam diu, dum huc prodiret, mortuus est aculeo iam emisso ac dicto testimonio.

At istud columen accusationis tuae, Mithridates, posteaquam biduum retentus testis a nobis effudit, quae voluit, omnia, reprensus, convictus fractusque discessit; ambulat cum lorica; metuit homo doctus et sapiens, ne L. Flaccus nunc se scelere alliget, cum iam testem illum effugere non possit, et, qui ante dictum testimonium sibi temperarit, cum tamen aliquid assequi posset, is nunc id agat, ut ad falsum avaritiae testimonium verum maleficii crimen adiungat. Sed, quoniam de hoc teste totoque Mithridatico crimine disseruit subtiliter et copiose Q. Hortensius, nos, ut instituimus, ad reliqua pergamus.

Caput est omnium Graecorum concitandorum, qui 18
cum accusatoribus sedet, Heraclides ille Temnites, 42
homo ineptus et loquax, sed, ut sibi videtur, ita doctus, ut etiam magistrum illorum se esse dicat. At, qui ita sit ambitiosus, ut omnis vos nosque cotidie persalutet, Temni usque ad illam aetatem in senatum venire non potuit et, qui se artem dicendi traditurum etiam ceteris profiteatur, ipse omnibus turpissumis iudiciis victus est. Pari felicitate legatus una venit 43
Nicomedes, qui nec in senatum ulla condicione pervenire potuit et furti et pro socio damnatus est. Nam princeps legationis, Lysania, adeptus est ordinem senatorium, sed cum rem publicam nimium amplecteretur, peculatus damnatus et bona et senatorium nomen amisit. Hi tres etiam aerarii nostri tabulas falsas esse voluerunt; nam servos novem se professi sunt habere, cum omnino sine comite venissent. Decreto scribendo primum video adfuisse Lysaniam, cuius fratris bona, quod populo non solvebat, praetore Flacco publice venierunt. Praeterea Philippus est, Lysaniae gener, et Hermobius, cuius frater Pollis item pecuniae publicae est condemnatus. Dicunt se Flacco 19
et iis, qui simul essent, drachmarum XV milia dedisse. Cum civitate mihi res est acerrima et conficientissima 44
litterarum, in qua nummus commoveri nullus potest

sine quinque praetoribus, tribus quaestoribus, quattuor mensariis, qui apud illos a populo creantur. Ex hoc tanto numero deductus est nemo, et, cum illam pecuniam nominatim Flacco datam referant, maiorem aliam cum huic eidem darent, in aedem sacram reficiendam se perscripsisse dicunt, quod minime convenit. Nam aut omnia occulte referenda fuerunt aut aperte omnia. Cum perscribunt Flacco nominatim, nihil timent, nihil verentur; cum operi publico referunt, idem homines subito eundem, quem contempserant, pertimescunt. Si praetor dedit, ut est scriptum, a quaestore numeravit, quaestor a mensa publica, mensa aut ex vectigali aut ex tributo. Numquam erit istuc simile criminis, nisi hanc mihi totam rationem omni et personarum genere et litterarum explicaris.

45 Vel quod est in eodem decreto scriptum, homines clarissimos civitatis amplissimis usos honoribus hoc praetore circumventos, cur hi neque in iudicio adsunt neque in decreto nominantur? Non enim credo significari isto loco illum, qui se erigit, Heraclidam. Utrum enim est in clarissimis civibus is, quem iudicatum hic duxit Hermippus, qui hanc ipsam legationem, quam habet, non accepit a suis civibus, sed usque Tmolo petivit, cui nullus honos in sua civitate habitus est umquam, res autem ea, quae tenuissimis committebatur, huic una in vita commissa sola est? Custos T. Aufidio praetore in frumento publico est positus; pro quo cum a P. Varinio praetore pecuniam accepisset, celavit suos civis ultroque iis sumptum intulit. Quod posteaquam Temni litteris a Varinio missis cognitum atque patefactum est, cumque eadem de re Cn. Lentulus, qui censor fuit, Temnitarum patronus, litteras misisset, Heraclidam istum Temni postea nemo
46 vidit. Atque ut eius impudentiam perspicere possitis, causam ipsam, quae levissumi hominis animum in
20 Flaccum incitavit, quaeso, cognoscite. Fundum Cymaeum Romae mercatus est de pupillo Meculonio.

Cum verbis se locupletem faceret, haberet nihil praeter illam impudentiam, quam videtis, pecuniam sumpsit mutuam a Sex. Stloga, iudice hoc nostro, primario viro, qui et rem agnoscit neque hominem ignorat; qui tamen credidit P. Fulvi Nerati, lectissimi hominis, fide. Ei cum solveret, sumpsit a C. M. Fufiis, equitibus Romanis, primariis viris. Hic hercule 'cornici oculum', ut dicitur. Nam hunc Hermippum, hominem eruditum, civem suum, cui debebat esse notissimus, percussit. Eius enim fide sumpsit a Fufiis. Securus Hermippus Temnum proficiscitur, cum iste se pecuniam, quam huius fide sumpserat, a discipulis suis diceret Fufiis persoluturum. Habebat enim rhetor iste adu- (47)
lescentis quosdam locupletis, quos dimidio redderet
stultiores, quam acceperat; neminem tamen adeo infa- 47
tuare potuit, ut ei nummum ullum crederet. Itaque cum Roma clam esset profectus multosque minutis mutuationibus fraudavisset, in Asiam venit Hermippoque percontanti de nomine Fufiano respondit se omnem pecuniam Fufiis persolvisse. Interim, neque ita longo intervallo, libertus a Fufiis cum litteris ad Hermippum venit; pecunia petitur ab Hermippo. Hermippus ab Heraclida petit; ipse tamen Fufiis satis facit absentibus et fidem suam liberat; hunc aestuantem et tergiversantem iudicio ille persequitur. A recuperatoribus causa cognoscitur. Nolite existumare, iudices, non 48
unam et eandem omnibus in locis esse fraudatorum et infitiatorum impudentiam. Fecit eadem omnia, quae nostri debitores solent; negavit sese omnino versuram ullam fecisse Romae; Fufiorum se adfirmavit numquam omnino nomen audisse; Hermippum vero ipsum, pudentissimum atque optimum virum, veterem amicum atque hospitem meum, splendidissimum atque ornatissimum civitatis suae, probris omnibus maledictisque vexat. Sed, cum se homo volubilis quadam praecipiti celeritate dicendi in illa oratione iactaret, repente testimoniis Fufiorum nominibusque recitatis homo

audacissimus pertimuit, loquacissimus obmutuit. Itaque recuperatores contra istum rem minime dubiam prima actione iudicaverunt. Cum iudicatum non faceret,
21 addictus Hermippo et ab hoc ductus est. Habetis et
49 honestatem hominis et auctoritatem testimonii et causam omnem simultatis. Atque is ab Hermippo missus, cum ei pauca mancipia vendidisset, Romam se contulit, deinde in Asiam rediit, cum iam frater meus Flacco successisset. Ad quem adiit causamque ita detulit, recuperatores vi Flacci coactos et metu falsum invitos iudicavisse. Frater meus pro sua aequitate prudentiaque decrevit, ut, si iudicatum negaret, in duplum iret; si metu coactos diceret, haberet eosdem recuperatores. Recusavit et, quasi nihil esset actum, nihil iudicatum, ab Hermippo ibidem mancipia, quae ipse ei vendiderat, petere coepit. M. Gratidius legatus, ad quem est aditum, actionem se daturum
50 negavit; re iudicata stari ostendit placere. Iterum iste, cui nullus esset usquam consistendi locus, Romam se rettulit; persequitur Hermippus, qui numquam istius impudentiae cessit. Petit Heraclides a C. Plotio senatore, viro primario, qui legatus in Asia fuerat, mancipia quaedam, quae se, cum iudicatus esset, per vim vendidisse dicebat. Q. Naso, vir ornatissimus, qui praetor fuerat, iudex sumitur. Qui cum sententiam secundum Plotium se dicturum ostenderet, ab eo iudice abiit et, quod iudicium lege non erat, causam totam reliquit. Satisne vobis, iudices, videor ad singulos testes accedere neque, ut primo constitueram, tantum modo cum universo genere confligere?

51 Venio ad Lysaniam eiusdem civitatis, peculiarem tuum, Deciane, testem; quem tu cum ephebum Temni cognosses, quia tum te nudus delectarat, semper nudum esse voluisti. Abduxisti Temno Apollonidem; pecuniam adulescentulo grandi fenore, fiducia tamen accepta, occupavisti. Hanc fiduciam commissam tibi dicis; tenes hodie ac possides. Eum tu testem spe

recuperandi fundi paterni venire ad testimonium dicendum coëgisti; qui quoniam testimonium *nondum* dixit, quidnam sit dicturus, expecto. Novi genus hominum, novi consuetudinem, novi libidinem. Itaque, etsi teneo, quid sit dicere paratus, nihil tamen contra disputabo, priusquam dixerit. Totum enim convertet atque alia finget. Quam ob rem et ille servet, quod paravit, et ego me ad id, quod adtulerit, integrum conservabo.

Venio nunc ad eam civitatem, in quam ego multa 22
et magna studia et officia contuli, et quam meus 52
frater in primis colit atque diligit. Quae si civitas per viros bonos gravesque homines querellas ad vos detulisset, paulo commoverer magis. Nunc vero quid putem? Trallianos Maeandrio causam *publicam* commisisse, homini egenti, sordido, sine honore, sine existumatione, sine censu? Ubi erant illi Pythodori, Aetidemi, Epigoni, ceteri homines apud nos noti, inter suos nobiles, ubi illa magnifica et gloriosa ostentatio civitatis? Nonne esset puditum, si hanc causam agerent severe, non modo legatum, sed Trallianum omnino dici Maeandrium? Huic illi legato, huic publico testi patronum suum iam inde a patre atque maioribus, L. Flaccum, mactandum civitatis testimonio tradidissent? Non est ita, iudices, non est profecto. Vidi 53
ego in quodam iudicio nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parrhasium, vidi Archidemum, cum quidem idem hic mihi Maeandrius quasi ministrator aderat subiciens, quid in suos civis civitatemque, si vellem, dicerem. Nihil enim illo homine levius, nihil egentius, nihil inquinatius. Quare, si hunc habent auctorem Tralliani doloris sui, si hunc custodem litterarum, si hunc testem iniuriae, si hunc auctorem querellarum, remittant spiritus, conprimant animos suos, sedent adrogantiam, fateantur in Maeandri persona esse expressam speciem civitatis. Sin istum semper illi ipsi domi proterendum et conculcandum

putaverunt, desinant putare auctoritatem esse in eo
23 testimonio, cuius auctor inventus est nemo. Sed exponam, quid in re sit, ut, quam ob rem ista civitas neque severe Flaccum oppugnarit neque benigne de-
54 fenderit, scire possitis. Erat ei Castriciano nomine irata, de quo toto respondit Hortensius; invita solverat Castricio pecuniam iam diu debitam. Hinc totum odium, hinc omnis offensio. Quo cum venisset Laelius ad iratos et illud Castricianum vulnus dicendo refricuisset, siluerunt principes neque in illa contione adfuerunt neque istius decreti ac testimonii auctores esse voluerunt. Usque adeo orba fuit ab optumatibus illa contio, ut princeps principum esset Maeandrius; cuius lingua quasi flabello seditionis illa tum est
55 egentium contio ventilata. Itaque civitatis pudentis, ut ego semper existimavi, et gravis, ut ipsi existimari volunt, iustum dolorem querellasque cognoscite. Quae pecunia fuerit apud se Flacci patris nomine a civitatibus, hanc a se esse ablatam queruntur. Alio loco quaeram, quid licuerit Flacco; nunc tantum a Tralli-anis requiro, quam pecuniam ab se ablatam queruntur, suamne dicant, sibi a civitatibus collatam in usum suum. Cupio audire. 'Non', inquit, 'dicimus.' Quid igitur? 'Delatam ad nos, creditam nobis L. Flacci nomine ad eius dies festos atque ludos.' Quid tum?
56 'Hanc te', inquit, 'capere non licuit.' Iam id videro, sed primum illud tenebo. Queritur gravis, locuples, ornata civitas, quod non retinet alienum; spoliatam se dicit, quod id non habet, quod eius non fuit. Quid hoc impudentius dici aut fingi potest? Delectum est oppidum, quo in oppido uno pecunia a tota Asia ad honores L. Flacci poneretur. Haec pecunia tota ab honoribus translata est in quaestum et faenerationem;
24 57 recuperata est multis post annis. Quae civitati facta est iniuria? At moleste fert civitas. Credo; avulsum est enim praeter spem, quod erat spe devoratum lucrum. At queritur. Impudenter facit; non enim

omnia, quae dolemus, eadem queri iure possumus. At accusat verbis gravissimis. Non civitas, sed imperiti homines a Maeandrio concitati. Quo loco etiam atque etiam facite ut recordemini, quae sit temeritas multitudinis, quae levitas propria Graecorum, quid in contione seditiosa valeat oratio. Hic, in hac gravissima et moderatissima civitate, cum est forum plenum iudiciorum, plenum magistratuum, plenum optimorum virorum et civium, cum speculatur atque obsidet rostra vindex temeritatis et moderatrix officii curia, tamen quantos fluctus excitari in contione videtis! Quid vos fieri censetis Trallibus? an id, quod Pergami? Nisi forte hae civitates existimari volunt facilius una se epistula Mithridatis moveri impellique potuisse, ut amicitiam populi Romani, fidem suam, iura omnia officii humanitatisque violarent, quam ut filium testimonio laederent, cuius patrem armis pellendum a suis moenibus censuissent. Quare nolite mihi ista nomina 58
civitatum nobilium opponere; quos enim hostis haec familia contempsit, numquam eosdem testes pertimescet. Vobis autem est confitendum, si consiliis principum vestrae civitates reguntur, non multitudinis temeritate, sed optimatium consilio bellum ab istis civitatibus cum populo Romano esse susceptum; sin ille tum motus est temeritate imperitorum excitatus, patimini me delicta volgi a publica causa separare. At enim istam pecuniam huic capere non licuit. 25 59
Utrum vultis patri Flacco licuisse necne? Si licuit, sicuti certe licuit ad eius honores collatam, ex quibus nihil ipse capiebat, patris pecuniam recte abstulit filius; si non licuit, tamen illo mortuo non modo filius, sed quivis heres rectissime potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani, cum ipsi gravi faenore istam pecuniam multos annos occupavissent, a Flacco tamen omnia, quae voluerunt, impetraverunt neque tam fuerunt impudentes, ut id, quod Laelius dixit, dicere auderent, hanc ab se pecuniam abstulisse Mithridatem.

Quis enim erat, qui non sciret in ornandis studiosiorem Mithridatem quam in spoliandis Trallianis
60 fuisse? Quae quidem a me si, ut dicenda sunt, dicerentur, gravius agerem, iudices, quam adhuc egi, quantam Asiaticis testibus fidem habere vos conveniret; revocarem animos vestros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam universorum civium Romanorum per tot urbes uno puncto temporis miseram crudelemque caedem, praetores nostros deditos, legatos in vincla coniectos, nominis prope Romani memoriam cum vestigio imperii non modo ex sedibus Graecorum, verum etiam ex litteris esse deletam. Mithridatem deum, illum patrem, illum conservatorem Asiae, illum Euhium, Nysium, Bacchum, Liberum nominabant.
61 Unum atque idem erat tempus, cum L. Flacco consuli portas tota Asia claudebat, Cappadocem autem illum non modo recipiebat suis urbibus, verum etiam ultro vocabat. Liceat haec nobis, si oblivisci non possumus, at tacere, liceat mihi potius de levitate Graecorum queri quam de crudelitate; auctoritatem isti habeant apud eos, quos esse omnino noluerunt? Nam, quoscumque potuerunt, togatos interemerunt, nomen civium
26 Romanorum, quantum in ipsis fuit, sustulerunt. In hac igitur urbe se iactant, quam oderunt, apud eos, quos inviti vident, in ea re publica, ad quam opprimendam non animus eis, sed vires defuerunt? Adspiciant hunc florem legatorum laudatorumque Flacci ex vera atque integra Graecia; tum se ipsi expendant, tum cum his se comparent, tum, si audebunt, dignitati horum anteponant suam.

62 Adsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortae atque in omnes terras distributae putantur; de quorum urbis possessione propter pulchritudinem etiam inter deos certamen fuisse proditum est; quae vetustate ea est, ut ipsa ex sese suos cives genuisse dicatur et eorum eadem terra parens, altrix, patria dicatur, auctoritate autem

tanta est, ut iam fractum prope ac debilitatum Graeciae nomen huius urbis laude nitatur. Adsunt Lace- 63
daemonii, cuius civitatis spectata ac nobilitata virtus non solum natura corroborata, verum etiam disciplina putatur; qui soli toto orbe terrarum septingentos iam annos amplius unis moribus et numquam mutatis legibus vivunt. Adsunt ex Achaia cuncta multi legati, Boeotia, Thessalia, quibus locis nuper legatus Flaccus imperatore Metello praefuit. Neque vero te, Massilia, praetereo, quae L. Flaccum militem quaestoremque cognosti; cuius ego civitatis disciplinam atque gravitatem non solum Graeciae, sed haud scio an cunctis gentibus anteponendam dicam; quae tam procul a Graecorum omnium regionibus, disciplinis linguaque divisa cum in ultimis terris cincta Gallorum gentibus barbariae fluctibus adluatur, sic optimatium consilio gubernatur, ut omnes eius instituta laudare facilius possint quam aemulari. Hisce utitur laudatoribus 64
Flaccus, his innocentiae testibus, ut Graecorum cupiditati Graecorum auxilio resistamus.

Quamquam quis ignorat, qui modo umquam medio- 27
criter res istas scire curavit, quin tria Graecorum genera sint vere? quorum uni sunt Athenienses, quae gens Ionum habebatur, Aeolis alteri, Doris tertii nominabantur. Atque haec cuncta Graecia, quae fama, quae gloria, quae doctrina, quae plurimis artibus, quae etiam imperio et bellica laude floruit, parvum quendam locum, ut scitis, Europae tenet semperque tenuit, Asiae maximam oram bello superatam cinxit urbibus, non ut munitam coloniis illam † generaret, sed ut obsessam teneret. Quam ob rem quaeso a vobis, Asia- 65
tici testes, ut, cum vere recordari voletis, quantum auctoritatis in iudicium adferatis, vosmet ipsi describatis Asiam nec, quid alienigenae de vobis loqui soleant, sed quid vosmet ipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Utrum

igitur nostrum est an vestrum hoc proverbium, 'Phrygem plagis fieri solere meliorem'? Quid? de tota Caria nonne hoc vestra voce vulgatum est, 'si quid cum periculo experiri velis, in Care id potissimum esse faciendum'? Quid porro in Graeco sermone tam tritum atque celebratum est, quam, si quis despicatui ducitur, ut 'Mysorum ultimus' esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? Quis umquam Graecus comoediam scripsit, in qua servus primarum partium non Lydus esset? Quam ob rem quae vobis fit iniuria, si statuimus vestro
66 nobis iudicio standum esse de vobis? Equidem mihi iam satis superque dixisse videor de Asiatico genere testium; sed tamen vestrum est, iudices, omnia, quae dici possunt in hominum levitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiamsi a me minus dicuntur, vestris animis et cogitatione comprehendere.

28 Sequitur auri illa invidia Iudaici. Hoc nimirum est illud, quod non longe a gradibus Aureliis haec causa dicitur. Ob hoc crimen hic locus abs te, Laeli, atque illa turba quaesita est; scis, quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in contionibus. Sic summissa voce agam, tantum ut iudices audiant; neque enim desunt, qui istos in me atque in optimum quemque incitent; quos ego, quo id facilius faciant, non
67 adiuvabo. Cum aurum Iudaeorum nomine quotannis ex Italia et ex omnibus nostris provinciis Hierosolymam exportari soleret, Flaccus sanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret. Quis est, iudices, qui hoc non vere laudare possit? Exportari aurum non oportere cum saepe antea senatus, tum me consule gravissime iudicavit. Huic autem barbarae superstitioni resistere severitatis, multitudinem Iudaeorum flagrantem non numquam in contionibus prae re publica contemnere gravitatis summae fuit. At Cn. Pompeius captis
68 Hierosolymis victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, sapienter; in tam suspiciosa

ac maledica civitate locum sermoni obtrectatorum non reliquit. Non enim credo religionem et Iudaeorum et hostium impedimento praestantissimo imperatori, sed pudorem fuisse. Ubi igitur crimen est, quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum probas, iudicatum fateris, quaesitum et prolatum palam non negas, actum esse per viros primarios res ipsa declarat? Apameae manifesto comprehensum ante pedes praetoris in foro expensum est auri pondo centum paulo minus per Sex. Caesium, equitem Romanum, castissimum hominem atque integerrimum, Laodiceae viginti pondo paulo amplius per hunc [ipsum] L. Peducaeum, iudicem nostrum, Adramyti *** per Cn. Domitium legatum, Pergami non multum. Auri ratio constat, 69
aurum in aerario est; furtum non reprehenditur, invidia quaeritur; a iudicibus oratio avertitur, vox in coronam turbamque effunditur. Sua cuique civitati religio, Laeli, est, nostra nobis. Stantibus Hierosolymis pacatisque Iudaeis tamen istorum religio sacrorum a splendore huius imperii, gravitate nominis nostri, maiorum institutis abhorrebat; nunc vero hoc magis, quod illa gens, quid de nostro imperio sentiret, ostendit armis; quam cara dis immortalibus esset, docuit, quod est victa, quod elocata, quod serva.

Quam ob rem quoniam, quod crimen esse voluisti, 29
id totum vides in laudem esse conversum, veniamus 70
iam ad civium Romanorum querellas; ex quibus sit sane prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, iniuriae factum est? Negotiaris in libera civitate. Primum patere me esse curiosum. Quo usque negotiabere, cum praesertim sis isto loco natus? Annos iam triginta in foro versaris, sed tamen in Pergameno. Longo intervallo, si quando tibi peregrinari commodum est, Romam venis, affers faciem novam, nomen vetus, purpuram Tyriam, in qua tibi invideo, quod unis vestimentis tam diu lautus es. Verum esto, nego- 71
tiari libet; cur non Pergami, Smyrnae, Trallibus, ubi

et multi cives Romani sunt et ius a nostro magistratu dicitur? Otium te delectat, lites, turbae, praetor odio est, Graecorum libertate gaudes. Cur ergo unus tu Apollonidenses amantissimos populi Romani, fidelissimos socios, miseriores habes, quam aut Mithridates aut etiam pater tuus habuit umquam? Cur his per te frui libertate sua, cur denique esse liberos non licet? Homines sunt tota ex Asia frugalissimi, sanctissimi, a Graecorum luxuria et levitate remotissimi, patres familias suo contenti, aratores, rusticani; agros habent et natura perbonos et diligentia culturaque meliores. In hisce agris tu praedia habere voluisti. Omnino mallem, et magis erat tuum, si iam te crassi agri delectabant, hic alicubi in Crustumino aut in
72 Capenati paravisses. Verum esto; Catonis est dictum 'pedibus compensari pecuniam.' Longe omnino a Tiberi ad Caïcum, quo in loco etiam Agamemnon cum exercitu errasset, nisi ducem Telephum invenisset. Sed concedo id quoque; placuit oppidum, regio delec-
30 tavit. Emisses. Amyntas est genere, honore, existimatione, pecunia princeps illius civitatis. Huius socrum, mulierem imbecilli consilii, satis locupletem, pellexit Decianus ad sese et, cum illa, quid ageretur, nesciret, in possessione praediorum eius familiam suam collocavit; uxorem abduxit ab Amynta praegnantem, quae peperit apud Decianum filiam, hodieque apud
73 Decianum est et uxor Amyntae et filia. Num quid harum rerum a me fingitur, Deciane? Sciunt haec omnes nobiles, sciunt boni viri, sciunt denique nostri homines, sciunt mediocres negotiatores. Exsurge, Amynta, repete a Deciano non pecuniam, non praedia, socrum denique sibi habeat; restituat uxorem, reddat misero patri filiam. Membra, quae debilitavit lapidibus, fustibus, ferro, manus, quas contudit, digitos, quos confregit, nervos, quos concidit, restituere non potest; filiam, filiam, inquam, aerumnoso patri, Deciane,
74 redde. Haec Flacco non probasse te miraris? Cui,

quaeso, tandem probasti? Emptiones falsas, praediorum proscriptiones cum mulieribus aperta circumscriptione fecisti. Tutor his rebus Graecorum legibus adscribendus fuit; Polemocratem scripsisti, mercenarium et administrum consiliorum tuorum. Adductus est in iudicium Polemocrates de dolo malo et de fraude a Dione huius ipsius tutelae nomine. Qui concursus ex oppidis finitimis undique, qui dolor animorum, quae querella! Condemnatus est Polemocrates sententiis omnibus; irritae venditiones, irritae proscriptiones. Num restituis? Defers ad Pergamenos, ut illi reciperent in suas litteras publicas praeclaras proscriptiones et emptiones tuas. Repudiant, reiciunt. At qui homines? Pergameni, laudatores tui. Ita enim mihi gloriari visus es laudatione Pergamenorum, quasi honorem maiorum tuorum consecutus esses, et hoc te superiorem esse putabas quam Laelium, quod te civitas Pergamena laudaret. Num honestior est civitas Pergamena quam Smyrnaea? Ne ipsi quidem dicunt. Vellem tantum habere me otii, ut possem 31 75
recitare psephisma Smyrnaeorum, quod fecerunt in Castricium mortuum, primum ut in oppidum introferretur, quod aliis non conceditur, deinde ut ferrent ephebi, postremo ut imponeretur aurea corona mortuo. Haec P. Scipioni, clarissimo viro, cum esset Pergami mortuus, facta non sunt. At Castricium quibus verbis, di immortales! 'decus patriae, ornamentum populi Romani, florem iuventutis' appellant. Quare, Deciane, si cupidus es gloriae, alia ornamenta censeo quaeras; Pergameni te deriserunt. Quid? tu ludi te non 76
intellegebas, cum tibi haec verba recitabant: 'clarissimum virum, praestantissima sapientia, singulari ingenio'? Mihi crede, ludebant. Cum vero coronam auream litteris imponebant, re vera non plus aurum tibi quam monedulae committebant, ne tum quidem hominum venustatem et facetias perspicere potuisti? Isti igitur Pergameni proscriptiones, quas

tu afferebas, repudiaverunt. P. Orbius, homo et prudens
32 et innocens, contra te omnia decrevit. Apud P. Globulum, meum necessarium, fuisti gratiosior. Utinam
(32) neque ipsum neque me paeniteret! Flaccum iniuria
77 decrevisse in tua re dicis; adiungis causas inimicitiarum, quod patri L. Flacci aedili curuli pater tuus tribunus plebis diem dixerit. At istud ne ipsi quidem patri Flacci valde molestum esse debuit, praesertim cum ille, cui dies dicta est, praetor postea factus sit et consul, ille, qui diem dixit, non potuerit privatus in civitate consistere. Sed si iustas inimicitias putabas, cur, cum tribunus militum Flaccus esset, in eius legione miles fuisti, cum [tibi] per leges militares effugere liceret iniquitatem tribuni? Cur autem praetor te, inimicum paternum, in consilium vocavit? Quae quidem quam sancte solita sint observari, scitis omnes.
78 Nunc accusamur ab iis, qui in consilio nobis fuerunt.
(78) 'Decrevit Flaccus.' Num aliud, atque oportuit? 'In liberos.' Num aliter censuit senatus? 'In absentem.' Decrevit, cum ibidem esses, cum prodire nolles; non est hoc in absentem, sed in latentem reum. SENATUS CONSULTUM ET DECRETUM FLACCI. Quid? si non decrevisset, sed edixisset, quis posset vere reprehendere? Num etiam fratris mei litteras plenissimas humanitatis et aequitatis reprehensurus es? † quas easdem mulieri a me datas apud Pataranos requisivit. Recita.
79 LITTERAE Q. CICERONIS. Quid? haec Apollonidenses † occasione facta ad Flaccum detulerunt, apud Orbium acta non sunt, ad Globulum delata non sunt? Ad senatum nostrum me consule nonne legati Apollonidenses omnia postulata de iniuriis unius Deciani detulerunt? At haec praedia [etiam] in censu dedicavisti. Mitto, quod aliena, mitto, quod possessa per vim, mitto, quod convicta ab Apollonidensibus, mitto, quod a Pergamenis repudiata, mitto etiam, quod a nostris magistratibus in integrum restituta, mitto,
80 quod nullo iure neque re neque possessione tua; illud

quaero, sintne ista praedia censui censendo, habeant ius civile, sint necne sint mancipi, subsignari apud aerarium aut apud censorem possint. In qua tribu denique ista praedia censuisti? Commisisti, si tempus aliquod gravius accidisset, ut ex isdem praediis et Apollonide et Romae imperatum esset tributum. Verum esto, gloriosus fuisti, voluisti magnum agri modum censeri, et eius agri, qui dividi plebi Romanae non potest. Census es praeterea numeratae pecuniae CXXX. Eam opinor tibi numeratam non esse abs te. Sed haec omitto. Census es mancipia Amyntae neque huic ullam in eo fecisti iniuriam. Possidet enim ea mancipia Amyntas. Ac primo quidem pertimuit, cum te audisset servos suos esse censum; rettulit ad iuris consultos. Constabat inter omnes, si aliena censendo Decianus sua facere posset, eum maxima habiturum esse *** Habetis causam inimicitiarum, qua causa inflammatus Decianus ad Laelium detulerit hanc opimam accusationem. Nam ita questus est Laelius, cum de perfidia Deciani diceret: 'Qui mihi auctor fuit, qui causam ad me detulit, quem ego sum secutus, is a Flacco corruptus est, is me deseruit ac prodidit.' Sicine tu auctor tandem eum, cui tu in consilio fuisses, apud quem omnes gradus dignitatis tuae retinuisses, pudentissimum hominem, nobilissima familia natum, optime de re publica meritum in discrimen omnium fortunarum vocavisti? Scilicet defendam Decianum, qui tibi in suspicionem nullo suo delicto venit. Non est, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur? ut duceret iudicium? Cui sex horas omnino lex dedit, quantum tandem ex his horis detraheret, si tibi morem gerere voluisset? Nimirum illud est, quod ipse suspicatur. Invidisti ingenio subscriptoris tui; quod ornabat facete locum, quem prenderat, et acute testes interrogabat aut fortasse fecisset, ut tu ex populi sermone excideres, idcirco Decianum usque ad coronam applicuisti. Sed,

(80) 33 81 82

ut hoc veri simile est [haud veri simile], Decianum
83 a Flacco esse corruptum, ita scitote, iudices, esse cetera, velut quod ait Lucceius, L. Flaccum sibi dare cupisse, ut a fide se abduceret, sestertium viciens. Et eum tu accusas avaritiae, quem dicis sestertium viciens voluisse perdere? Nam quid emebat, cum te emebat? ut ad se transires? Quam partem causae tibi daremus? An ut enuntiares consilia Laeli? qui testes ab eo prodirent? Quid? nos non videbamus? Habitare una? Quis hoc nescit? Tabulas in Laeli potestate fuisse? Num dubium est? An ne vehementer, ne copiose accusares? Nunc facis suspicionem; ita enim dixisti, ut nescio quid a te impetratum esse videatur.

34 84 At enim Androni Sextilio gravis iniuria facta est et non ferenda, quod, cum esset eius uxor Valeria intestato mortua, sic egit eam rem Flaccus, quasi ad ipsum hereditas pertineret. In quo quid reprehendas, scire cupio. Quod falsum intenderit? Qui doces? 'Ingenua', inquit, 'fuit.' O peritum iuris hominem! Quid? ab ingenuis mulieribus hereditates lege non veniunt? 'In manum', inquit, 'convenerat.' Nunc audio; sed quaero, usu an coëmptione? Usu non potuit; nihil enim potest de tutela legitima nisi omnium tutorum auctoritate deminui. Coëmptione? Omnibus ergo auctoribus; in quibus certe Flaccum fuisse non
85 dices. Relinquitur illud, quod vociferari non destitit, non debuisse, cum praetor esset, suum negotium agere aut mentionem facere hereditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco sententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate maximisque beneficiis in tuos venisse hereditates, cum Asiam provinciam consulari imperio obtineres. Si quis eas suas esse dixisset, concessisses? Tu, T. Vetti, si quae tibi in Africa venerit hereditas, usu amittes an tuum nulla avaritia salva dignitate retinebis? At istius hereditatis iam Globulo praetore Flacci nomine petita

possessio est. Non igitur impressio, non vis, non occasio, non tempus, non imperium, non secures ad iniuriam faciendam Flacci animum impulerunt. Atque 86 eodem etiam M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, convertit aculeum testimonii sui; negavit a privato pecuniam in provincia praetorem petere oportere. Cur tandem, M. Lurco, non oportet? Extorquere, accipere contra leges non oportet, petere non oportere numquam ostendes, nisi docueris non licere. An legationes sumere liberas exigendi causa, sicut et tu ipse nuper et multi viri boni saepe fecerunt, rectum est, quod ego non reprehendo, socios video queri; praetorem, si hereditatem in provincia non reliquerit, non solum reprehendendum, verum etiam condemnandum putas? 'Doti', inquit, 'Valeria pecuniam omnem suam 35 dixerat.' Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis illam in tutela Flacci non fuisse. Si fuit, quaecumque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est. Sed 87 tamen Lurconem, quamquam pro sua dignitate moderatus est in testimonio dicendo orationi suae, tamen iratum Flacco esse vidistis. Neque enim occultavit causam iracundiae suae neque reticendam putavit; questus est libertum suum Flacco praetore esse damnatum. O condiciones miseras administrandarum provinciarum, in quibus diligentia plena simultatum est, neglegentia vituperationum, ubi severitas periculosa est, liberalitas ingrata, sermo insidiosus, adsentatio perniciosa, frons omnium familiaris, multorum animus iratus, iracundiae occultae, blanditiae apertae, venientes praetores expectant, praesentibus inserviunt, abeuntes deserunt! Sed omittamus querellas, ne nostrum consilium in praetermittendis provinciis laudare videamur. Litteras misit de vilico P. Septimi, hominis 88 ornati, qui vilicus caedem fecerat; Septimium ardentem iracundia videre potuistis. In Lurconis libertum iudicium ex edicto dedit; hostis est Lurco. Quid igitur? hominum gratiosorum splendidorumque libertis fuit

Asia tradenda? an simultates nescio quas cum libertis vestris Flaccus exercet? an vobis in vestris vestrorumque causis severitas odio est, eandem laudatis,
36 (89) cum de nobis iudicatis? At iste Andro spoliatus bonis, ut dicitis, ad dicendum testimonium non venit.
89 Quid, si veniat? Decisionis arbiter C. Caecilius fuit, quo splendore vir, qua fide, qua religione! obsignator C. Sextilius, Lurconis sororis filius, homo et pudens et constans et gravis. Si vis erat, si fraus, si metus, si circumscriptio, quis pactionem fieri, quis adesse istos coëgit? Quid? si ista omnis pecunia huic adulescentulo L. Flacco reddita est, si petita, si redacta per hunc Antiochum, paternum huius adulescentis libertum seni illi Flacco probatissimum, videmurne non solum avaritiae crimen effugere, sed etiam liberalitatis laudem adsequi singularem? Communem enim hereditatem, quae aequaliter ad utrumque lege venisset, concessit adulescenti propinquo suo, nihil ipse attigit de Valerianis bonis. Quod statuerat facere adductus huius pudore et non amplissimis patrimonii copiis, id non solum fecit, sed etiam prolixe cumulateque fecit. Ex quo intellegi debet eum contra leges pecunias non cepisse, qui tam fuerit in hereditate concedenda liberalis.

90 At Falcidianum crimen est ingens; talenta quinquaginta se Flacco dicit dedisse. Audiamus hominem. Non adest. Quo modo igitur dicit? Epistulam mater eius profert et alteram soror; scriptum ad se dicunt esse ab illo tantam pecuniam Flacco datam. Ergo is, qui si aram tenens iuraret, crederet nemo, per epistulam, quod volet, iniuratus probabit? At qui vir! quam non amicus suis civibus! qui patrimonium satis lautum, quod hic nobiscum conficere potuit, Graecorum
91 conviviis maluit dissipare. Quid attinuit relinquere hanc urbem, libertate tam praeclara carere, adire periculum navigandi? quasi bona comesse Romae non liceret. Nunc denique materculae suae festivus filius,

aniculae minime suspiciosae, purgat se per epistulam, ut eam pecuniam, quacum traiecerat, non consumpsisse, sed Flacco dedisse videatur. At fructus isti Trallia- 37
norum Globulo praetore venierant; Falcidius emerat HS nongentis milibus. Si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, ut rata sit emptio. Emit igitur aliquid, quod certe multo pluris esset; dat de lucro, nihil detrahit de vivo. [Minus igitur lucri facit.] Cur 92
Albanum venire iubet, cur matri praeterea blanditur, cur epistulis et sororis et matris imbecillitatem aucupatur, postremo cur non audimus ipsum? Retinetur, credo, in provincia. Mater negat. 'Venisset', inquit, 'si esset denuntiatum.' Tu certe coëgisses, si ullum firmamentum in illo teste posuisses; sed hominem ab negotio abducere noluisti. Magnum erat ei certamen propositum, magna cum Graecis contentio; qui tamen, ut opinor, iacent victi. Nam iste unus totam Asiam magnitudine poculorum bibendoque superavit. Sed tamen quis tibi, Laeli, de epistulis istis indicavit? Mulieres negant se scire. Quis is est igitur? Ipse ille tibi se ad matrem et sororem scripsisse narravit? An etiam scripsit oratu tuo? At vero M. Aebutium, 93
constantissimum et pudentissimum hominem, Falcidi affinem, nihil interrogas, nihil eius generum pari fide praeditum, C. Manilium? qui profecto de tanta pecunia, si esset data, nihil audisse non possent. His tu igitur epistulis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo absente auctore laudato tantum te crimen probaturum putasti, praesertim cum ipse non deducendo Falcidium iudicium feceris plus falsam epistulam habituram ponderis quam ipsius praesentis fictam vocem et simulatum dolorem?

Sed quid ego de epistulis Falcidi aut de Androne 94
Sextilio aut de Deciani censu tam diu disputo [postulo], de salute omnium nostrum, de fortunis civitatis, de summa re publica taceo? quam vos universam in hoc iudicio vestris, vestris, inquam, umeris,

iudices, sustinetis. Videtis, quo in motu temporum, quanta in conversione rerum ac perturbatione versemur. Cum alia multa certi homines, tum hoc vel maxime moliuntur, ut vestrae quoque mentes, vestra iudicia, vestrae sententiae optimo cuique infestissimae atque inimicissimae reperiantur. Gravia iudicia pro rei publicae dignitate multa de coniuratorum scelere fecistis. Non putant satis conversam rem publicam, nisi in eandem impiorum poenam optime meritos cives detruserint. Oppressus est C. Antonius. Esto; habuit quandam ille infamiam suam; neque tamen ille ipse (pro meo iure dico) vobis iudicibus damnatus esset, cuius damnatione sepulcrum L. Catilinae floribus ornatum hominum audacissimorum ac domesticorum hostium conventu epulisque celebratum est. Iusta Catilinae facta sunt; nunc a Flacco Lentuli poenae per vos expetuntur. Quam potestis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum coniugumque vestrarum trucidatos incendio patriae sepelire conatus est, mactare victimam gratiorem, quam si L. Flacci sanguine illius nefarium in nos omnes odium saturaveritis? Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego, revocemus eiectos; nimiae pietatis et summi amoris in patriam vicissim nos poenas, si ita placet, sufferamus. Nos iam ab indicibus nominamur, in nos crimina finguntur, nobis pericula comparantur. Quae si per alios agerent, si denique per populi nomen civium imperitorum multitudinem concitassent, aequiore animo ferre possemus; illud vero ferri non potest, quod per senatores et per equites Romanos, qui haec omnia pro salute omnium communi consilio, una mente ac virtute gesserunt, harum rerum auctores, duces, principes spoliari omnibus fortunis atque civitate expelli posse arbitrantur. Etenim populi Romani perspiciunt eandem mentem et voluntatem; omnibus rebus, quibus potest, populus Romanus significat, quid sentiat; nulla varietas est inter homines opinionis, nulla voluntatis,

nulla sermonis. Quare, si quis illuc me vocat, venio; 97
populum Romanum disceptatorem non modo non
recuso, sed etiam deposco. Vis absit, ferrum ac la-
pides removeantur, operae facessant, servitia sileant;
nemo erit tam iniustus, qui me audierit, sit modo liber
et civis, quin potius de praemiis meis quam de poena
cogitandum putet. O di immortales! quid hoc mise- 39
rius? Nos, qui P. Lentulo ferrum et flammam de
manibus extorsimus, imperitae multitudinis iudicio
confidimus, lectissimorum civium et amplissimorum
sententias pertimescimus! M'. Aquilium patres nostri 98
multis avaritiae criminibus testimoniisque convictum,
quia cum fugitivis fortiter bellum gesserat, iudicio
liberaverunt. Consul ego nuper defendi C. Pisonem;
qui quia consul fortis constansque fuerat, incolumis
est rei publicae conservatus. Defendi item consul L.
Murenam, consulem designatum. Nemo illorum iudi-
cum clarissimis viris accusantibus audiendum sibi de
ambitu putavit, cum bellum iam gerente Catilina
omnes me auctore duos consules Kalendis Ianuariis
scirent esse oportere. Innocens et bonus vir et om-
nibus rebus ornatus bis hoc anno me defendente ab-
solutus est, A. Thermus. Quanta rei publicae causa
laetitia populi Romani, quanta gratulatio consecuta
est! Semper graves et sapientes iudices in rebus
iudicandis, quid utilitas civitatis, quid communis salus,
quid rei publicae tempora poscerent, cogitaverunt.
Cum tabella vobis dabitur, iudices, non de Flacco 99
dabitur solum, dabitur de ducibus auctoribusque con-
servandae civitatis, dabitur de omnibus bonis civibus,
dabitur de vobismet ipsis, dabitur de liberis vestris,
de vita, de patria, de salute communi. Non iudicatis
in hac causa de exteris nationibus, non de sociis; de
vobis ac de vestra re publica iudicatis. Quodsi pro- 40
vinciarum vos ratio magis movet quam vestra, ego 100
vero non modo non recuso, sed etiam postulo, ut pro-
vinciarum auctoritate moveamini. Etenim opponemus

Asiae provinciae primum magnam partem eiusdem provinciae, quae pro huius periculis legatos laudatoresque misit, deinde provinciam Galliam, provinciam Ciliciam, provinciam Hispaniam, provinciam Cretam; Graecis autem Lydis et Phrygibus et Mysis obsistent Massilienses, Rhodii, Lacedaemonii, Athenienses, cuncta Achaia, Thessalia, Boeotia; Septimio et Caelio testibus P. Servilius et Q. Metellus huius pudoris integritatisque testes repugnabunt; Asiaticae iuris dictioni urbana iuris dictio respondebit; annui temporis criminationem
101 omnis aetas L. Flacci et perpetua vita defendet. Et, si prodesse L. Flacco, iudices, debet, quod se tribunum militum, quod quaestorem, quod legatum imperatoribus clarissimis, exercitibus ornatissimis, provinciis gravissimis dignum suis maioribus praestitit, prosit, quod hic vobis videntibus in periculis communibus omnium nostrum sua pericula cum meis coniunxit, prosint honestissimorum municipiorum coloniarumque laudationes, prosit etiam senatus populique Romani prae-
102 clara et vera laudatio. O nox illa, quae paene aeternas huic urbi tenebras attulisti, cum Galli ad bellum, Catilina ad urbem, coniurati ad ferrum et flammam vocabantur, cum ego te, Flacce, caelum noctemque contestans flens flentem obtestabar, cum tuae fidei optimae et spectatissimae salutem urbis et civium commendabam! Tu tum, Flacce, praetor communis exitii nuntios cepisti, tu inclusam in litteris rei publicae pestem deprehendisti, tu periculorum indicia, tu salutis auxilia ad me et ad senatum attulisti. Quae tibi tum gratiae sunt a me actae, quae ab senatu, quae a bonis omnibus! Quis tibi, quis C. Pomptino, fortissimo viro, quemquam bonum putaret umquam non salutem, verum honorem ullum denegaturum? O Nonae illae Decembres, quae me consule fuistis! quem ego diem vere natalem huius urbis aut certe salu-
41 tarem appellare possum. O nox illa, quam iste est
103 dies consecutus, fausta huic urbi, miserum me, metuo

ne funesta nobis! Qui tum animus L. Flacci (nihil dicam enim de me), qui amor in patriam, quae virtus, quae gravitas extitit! Sed quid ea commemoro, quae tum, cum agebantur, uno consensu omnium, una voce populi Romani, uno orbis terrae testimonio in caelum laudibus efferebantur, nunc vereor ne non modo non prosint, verum etiam aliquid obsint? Etenim multo acriorem improborum interdum memoriam esse sentio quam bonorum. Ego te, si quid gravius acciderit, ego te, inquam, Flacce, prodidero; mea dextera illa, mea fides, mea promissa, cum te, si rem publicam conservaremus, omnium bonorum praesidio, quoad viveres, non modo munitum, sed etiam ornatum fore pollicebar. Putavi, speravi, etiamsi honos noster vobis vilior fuisset, salutem certe caram futuram. Ac L.104
Flaccum quidem, iudices, si, quod di immortales omen avertant, gravis iniuria afflixerit, numquam tamen prospexisse vestrae saluti, consuluisse vobis, liberis, coniugibus, fortunis vestris paenitebit; semper ita sentiet, talem se animum et generis dignitati et pietati suae et patriae debuisse; vos ne paeniteat tali civi non pepercisse, per deos immortales, iudices, providete. Quotus enim quisque est, qui hanc in re publica sectam sequatur, qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat, qui optimi atque amplissimi cuiusque hominis atque ordinis auctoritatem magni putet, cum illam viam sibi videant expeditiorem ad honores et ad omnia, quae concupiverunt? Sed cetera sint eorum; 42
sibi habeant potentiam, sibi honores, sibi ceterorum commodorum summas facultates; liceat iis, qui haec salva esse voluerunt, ipsis esse salvis. Nolite, iudices, 105
existimare eos, quibus integrum est, qui nondum ad honores accesserunt, non expectare huius exitum iudicii. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnes, tantum in rem publicam studium calamitati fuerit, quem posthac tam amentem fore putatis, qui non illam viam vitae, quam ante praecipitem et lubricam

esse ducebat, huic planae et stabili praeponendam esse arbitretur? Quodsi talium civium vos, iudices, taedet, ostendite; mutabunt sententiam, qui poterunt; constituent, quid agant, quibus integrum est; nos, qui iam progressi sumus, hunc exitum nostrae temeritatis feremus. Sin hoc animo quam plurimos esse vultis,
106 declarabitis hoc iudicio, quid sentiatis. Huic misero puero vestro ac liberorum vestrorum supplici, iudices, hoc iudicio vivendi praecepta dabitis. Cui si patrem conservatis, qualis ipse debeat esse civis, praescribetis; sin eripitis, ostendetis bonae rationi et constanti et gravi nullum a vobis fructum esse propositum. Qui vos, quoniam est id aetatis, ut sensum iam percipere possit ex maerore patrio, auxilium nondum patri ferre possit, orat, ne suum luctum patris lacrimis, patris maerorem suo fletu augeatis; qui etiam me intuetur, me vultu appellat, meam quodam modo flens fidem implorat ac repetit eam, quam ego patri suo quondam pro salute patriae spoponderim, dignitatem. Miseremini familiae, iudices, miseremini patris, miseremini filii; nomen clarissimum et fortissimum vel generis vel vetustatis vel hominis causa rei publicae reservate.

FRAGMENTA.

1. *Cicero pro Flacco:* quam benivolum hunc populo Romano, quam fidelem putatis? (*Arus. Mess. p. 458. 26 K.*)

[2. *Doctissimi quique Graecorum, de quibus pro Flacco agens luculenter Cicero ait:* ingenita levitas et erudita vanitas. (*Hieronym. ep. 10 3 T. I p. 25 ed. II Vallars., comm. ad. Galat. I 3 T. VII 1 p. 416.*)]

090
M923m